

Εμπειρική έρευνα και αστικός σχεδιασμός / Περιγραφή και ανάλυση των αστικών αλλαγών

Καλλισθένη Αβδελίδη

1.1 Θεώρηση των αστικών αλλαγών

Οι εργασίες που παρουσιάζονται στο παρόν βιβλίο επιχειρούν να διερευνήσουν το πεδίο της κοινωνικής θεώρησης των αστικών επεμβάσεων στη σύγχρονη πόλη. Η διερεύνηση αυτή θεμελιώνεται στη διεπιστημονική οπτική του αστικού σχεδιασμού υπό το πρίσμα των θεωρητικών και πρακτικών προβληματισμών των τελευταίων δεκαετιών. Το κύριο παράδειγμα έρευνας αποτέλεσε η πόλη της Αθήνας η οποία, όπως και κάθε σύγχρονη μεγάλη πόλη, συνιστά από μόνη της ένα πλούσιο και ενδιαφέρον πεδίο διεργασιών και εξελίξεων που προσφέρει τη δυνατότητα διερεύνησης πολλαπλών επιπέδων και διαστάσεων της αστικής ανάπτυξης. Προκειμένου να προσδιοριστούν οι μεθοδολογικές προσεγγίσεις των επιμέρους εργασιών του έργου, επιλέχθηκαν πέντε περιπτώσεις μελέτης διαφορετικών αστικών επεμβάσεων, οι οποίες καλύπτουν περισσότερα χαρακτηριστικά παραδείγματα αστικής ανάπτυξης και χωρικών επεμβάσεων της Αθήνας. Τα επιμέρους αντικείμενα των εργασιών προέκυψαν από τη συνολική προσέγγιση του θέματος *Κοινωνικές επιπτώσεις του αστικού σχεδιασμού και του σχεδιασμού βιώσιμης ανάπτυξης των πόλεων*. Πρόκειται για τον τίτλο του έργου που αποτέλεσε μέρος του γενικότερου προγράμματος *Κοινωνικές επιπτώσεις και δημόσιες πολιτικές στους τομείς της ενέργειας, της βιομηχανίας, του αστικού σχεδιασμού, και των υποδομών του διαδικτύου*. Η πραγματοποίηση των επιμέρους εργασιών είχε ως στόχο την τεκμηρίωση για την επίτευξη των παραδοτέων του έργου που προβλέφθηκαν εντός του γενικότερου προγράμματος. Έτσι, η συνολική προσέγγιση και οι επιμέρους εργασίες πήραν τη μορφή επιστημονικής άσκησης για τη λύση σύνθετου προβλήματος με δεδομένα το θέμα και τα προβλεφθέντα παραδοτέα.

1.1.1 Πεδία διερεύνησης, εννοιολογικές ενότητες και θεματικά περιεχόμενα

Αρχικά, η συνολική προσέγγιση του ερευνητικού έργου δημιούργησε την ανάγκη αποσαφήνισης των πεδίων θεωρητικής και εμπειρικής εξειδίκευσης για τη διερεύνηση, τις εννοιολογικές ενότητές της και τα περιεχόμενά τους. Έτσι, η διερεύνηση άπτεται διαφόρων διακριτών πεδίων:

- του αστικού σχεδιασμού ως πεδίου δημιουργίας θεωρητικών, πρακτικών και εμπειρικών επιστημονικών γνώσεων,

- της βιώσιμης ανάπτυξης των πόλεων ως πεδίου διαμόρφωσης και εφαρμογής ελεγχόμενων και στοχευμένων διαδικασιών και προϊόντων,

- των κοινωνικών επιπτώσεων από τις αλλαγές του χώρου της πόλης ως πεδίου θεωρητικής συσχέτισης της κοινωνίας με το χώρο, και

- των αστικών επεμβάσεων στο χώρο της πόλης της Αθήνας ως πεδίου συγκεκριμένης μελέτης και επιτόπιας έρευνας.

Από τη μεθοδολογική δόμηση της εμπειρικής διερεύνησης που παρουσιάζεται στη συνέχεια του βιβλίου και αναφορικά με τα προαναφερόμενα πεδία ανακύπτουν, ως σημαίνοντα, ορισμένα ζητήματα. Ένα ζήτημα είναι αυτό του τρόπου ανάγνωσης της πραγματικότητας του αστικού χώρου και του προσδιορισμού των αστικών φαινομένων προς διερεύνηση. Στην περίπτωση της διεπιστημονικής ανάγνωσης, τίθεται το ζήτημα της ανάπτυξης μεθοδολογιών που να συνδυάζουν επιστημονικές-τεχνικές μεθόδους και εργαλεία διαφορετικών κλάδων σχετικά με τα δεδομένα της ανάγνωσης. Η θεώρηση των διαδικασιών χωρικού σχεδιασμού και η παραγωγή επιστημονικού και πολιτικού λόγου σχετικά με αυτές προβάλλει το ζήτημα της ένταξης των επιστημονικών και διεπιστημονικών δεδομένων και ερευνητικών αποτελεσμάτων στις διαδικασίες αυτές. Τέλος, η αποτίμηση των επιδράσεων του αστικού προγραμματισμού και σχεδιασμού στη βιώσιμη ανάπτυξη των σύγχρονων πόλεων αναδεικνύει το ζήτημα των τεχνικών διαπίστωσης και παρακολούθησης των κοινωνικο-χωρικών επιπτώσεων πριν και μετά την υλοποίηση επεμβάσεων αστικού σχεδιασμού.

Πώς προκύπτουν αυτά τα ζητήματα; Κάθε επέμβαση στο χώρο της πόλης συνδυάζεται με την ανάγνωση – καταγραφή, κατανόηση και ερμηνεία – των αστικών φαινομένων. Επίσης, κάθε επέμβαση αστικού σχεδιασμού καλείται να υλοποιηθεί, στο φυσικό χώρο, επιλογές αστικής πολιτικής στη βάση ρυθμίσεων και διαδικασιών που απαντούν με «λύσεις» στα προβλήματα που αναδεικνύει η ανάγνωση των αστικών φαινομένων. Τέτοια φαινόμενα είναι οι μεγεθύνσεις του αστικού περιβάλλοντος, του δομημένου χώρου του, του πληθυσμού και των δραστηριοτήτων του. Ένα άλλο παράδειγμα είναι η συρρίκνωση ορισμένων δραστηριοτήτων, όπως του λιανικού εμπορίου ή των πολιτιστικών και εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων, που καταγράφεται σήμερα σε κεντρικές ή προαστιακές περιοχές στην Αθήνα καθώς και σε άλλες πόλεις της Ευρώπης και του κόσμου. Θα μπορούσαμε, επίσης, να προσθέσουμε τις μετακινήσεις που συνδέονται με τη γεωγραφική και τη κοινωνική κινητικότητα ατόμων, ομάδων ατόμων και μεγαλύτερων πληθυσμιακών συνόλων και τις αλλαγές που οι μετακινήσεις αυτές επιφέρουν στη σύνθεση

των πληθυσμών των τόπων προορισμού και στους νέους χώρους που χρησιμοποιούν, σε συνδυασμό με την ερημοποίηση των τόπων προέλευσης. Τέλος θα αναφέρουμε τις αλλαγές στις χρήσεις γης, στα οικονομικά μεγέθη σχετικά με τα αστικά ακίνητα και τα αγαθά εν γένει, κ.ο.κ. Τα αστικά φαινόμενα λοιπόν επιδρούν στον τρόπο και στην ποιότητα ζωής και διαμορφώνονται και εκδηλώνονται, μέσα από τα καθημερινά και τα έκτακτα δρώμενα, στα γεγονότα και στους ρυθμούς που εντοπίζονται σε κάθε πόλη και κοινωνία σε συγκεκριμένο χρόνο. Ορισμένα φαινόμενα γίνονται αναγνώσιμα με τη χωρική ανάλυση καθώς είναι διακριτά στο φυσικό χώρο της πόλης. Άλλα προσδιορίζονται με μεγαλύτερη σαφήνεια κοινωνιολογικά, καθώς όλα συνδέονται με μετασχηματισμούς της αστικής κοινωνίας.¹ Στη σύγχρονη πόλη διαμορφώνονται καταστάσεις σχετικές με το ένα ή το άλλο αστικό φαινόμενο και παρατηρείται η όξυνση των προβλημάτων που συνδέονται με το συγκεκριμένο φαινόμενο σε μια πόλη ή στο τμήμα μιας άλλης πόλης.

Για την ανάγνωση τέτοιων φαινομένων και των προβλημάτων που συνδέονται με αυτά, με προοπτική το σχεδιασμό του αστικού περιβάλλοντος, ζητούμενο είναι η υπέρβαση, κατά το δυνατό, των αλληλοεπικαλύψεων μεταξύ των διαφορετικών δεδομένων έρευνας και μελέτης τους. Επίσης ζητούμενο είναι η αποσαφήνιση των αιτιών και των επιπτώσεων, όταν καθίστανται δυσδιάκριτες, στον πολιτικό ή στον επιστημονικό λόγο περί των επεμβάσεων αστικού σχεδιασμού. Πέρα από την αφηγηματική ανασκόπηση, ο συνδυασμός κοινωνικο-χωρικών ποιοτικών και ποσοτικών δεδομένων περιγραφής, ταξινόμησης και ανάλυσης δύναται να φωτίσει σύνθετες πτυχές. Οι μεταβλητές και οι δείκτες προσδιορίζουν τα αστικά φαινόμενα με συγκεκριμένες σημασίες που τους αποδίδονται σε σχέση με τα μέσα που χρησιμοποιούνται για τη συλλογή των στοιχείων περιγραφής και οριοθέτησής τους ως αντικείμενο μελέτης. Για την εύρεση κατάλληλων εργαλείων και μεθόδων ανάγνωσης, θεωρώ απαραίτητη την ανάπτυξη διεπιστημονικών μεθοδολογιών για τη διερεύνηση της διαμόρφωσης και των μετασχηματισμών της ρευστής πραγματικότητας της πόλης. Σε ό,τι αφορά το θέμα των επιστημονικών-τεχνικών μεθόδων και εργαλείων διεπιστημονικής έρευνας, επιδίωξη των ερευνητικών εργασιών του έργου είναι να συμβάλουν προς αυτή την κατεύθυνση, με το εγχείρημα του Κεφαλαίου 2 να αποτελεί το κύριο χαρακτηριστικό παράδειγμα.

Οι αναλυτές του αστικού χώρου αναπτύσσουν ή αναπαράγουν δεδομένα περιγραφής και ερμηνείας αναφορικά με το δομημένο χώρο, αλλά και αναφορικά με τη παραγωγή του, υιοθετώντας μια, ως επί το πλείστον, κοινωνικο-οικονομική και πολιτική γενική θεώρηση. Έτσι, αναδεικνύουν ως κύριο ζήτημα, σχετικά με

1. Ένα ενδεικτικό παράδειγμα τέτοιου προσδιορισμού είναι αυτό των ζητημάτων της κατοικίας που, στην περίπτωση της Αθήνας, λειτούργησε κυρίως ως έναυσμα για την κοινωνική ενσωμάτωση μετά από μετακινήσεις πληθυσμών (προσφυγικού, μεταναστευτικού και αγροτικής εξόδου) και την ιδιωτική λύση του στεγαστικού προβλήματος από την οποία προέκυψαν ιδιαίτερες μορφολογικές εκφάνσεις του πολεοδομημένου ιστού των ελληνικών πόλεων στη βάση της κοινής αστικής ιστορίας τους (Αβδελίδη, 2010: 67-69). Κατά συνέπεια, στις βιβλιογραφικές αναφορές με εξειδίκευση σε θέματα πολεοδομίας και χωρικού σχεδιασμού, το αστικό αυτό φαινόμενο συναντάται κυρίως ως κοινωνιολογική ανάγνωση, ανάλυση και ερμηνεία.

τις επεμβάσεις στο χώρο της πόλης, αυτό των διαδικασιών προγραμματισμού και σχεδιασμού που συνδέονται με την αστική πολιτική. Οι διαδικασίες αυτές, στη σύγχρονη πολεοδομία, αφορούν όλες τις φάσεις, από τη διαμόρφωση των αρχικών ιδεών έως τη μελέτη και την υλοποίηση των επεκτάσεων και των μεταμορφώσεων τμημάτων της πόλης ή και σημειακών βελτιώσεων του υπάρχοντος ιστού και την παρακολούθηση των επιδράσεων τους στην κοινωνία. Πρόκειται για επεμβάσεις τόσο στο κτιριακό απόθεμα και στους ανοιχτούς χώρους μιας πόλης, μαζί με το φυσικό τους περιβάλλον, όσο και για τα μεγάλα έργα υποδομών της πόλης, όπως οδοποιία, υπόγειος και υπέργειος σιδηρόδρομος, δίκτυο παροχής ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου, τηλεπικοινωνιών κ.τ.λ. Ζητούμενο, σε αυτό το πλαίσιο, είναι η συνέχεια από την περιγραφή στην ανάλυση και την ερμηνεία της πραγματικότητας που αντανακλάται στις ρυθμίσεις σχεδιασμού όπως και στην επεξεργασία και τη χρησιμοποίηση ερευνητικών αποτελεσμάτων στις διαδικασίες σχεδιασμού.

Όσον αφορά τις κοινωνικές επιπτώσεις των επεμβάσεων αστικού σχεδιασμού μπορεί να προσδιοριστούν σε διαφορετικά επίπεδα, με τη συλλογή διαφορετικών στοιχείων περιγραφής και με την ανάλυσή τους με διαφορετικές μεθόδους. Τα αποτελέσματα που προκύπτουν, ποσοτικά ή/και ποιοτικά, αν και μπορεί να είναι διαφόρων τύπων, η ερμηνεία τους ωστόσο πρέπει να εντάσσεται σε ένα πεδίο συμπληρωματικών θεωρητικών και εμπειρικών αναζητήσεων. Ο στόχος είναι να επιτευχθεί πρακτικά η διαπίστωση και η παρακολούθηση των επιπτώσεων ή επιδράσεων από τις αλλαγές του χώρου της πόλης, κυρίως στον τρόπο και στη ποιότητα ζωής όλου του πληθυσμού (πολίτες, επισκέπτες). Στην περίπτωση των στοχευμένων προγραμμάτων, με οικονομικά ή πολιτικά κριτήρια και των συνεπαγόμενων ειδικών ρυθμίσεων χωρικού ή ολοκληρωμένου χαρακτήρα, η ερμηνεία θα εστιάσει στη θεσμική υπόσταση των προγραμμάτων και των ρυθμίσεων και στον τρόπο εφαρμογής τους. Η προσέγγιση, σε αυτή την περίπτωση, είναι από πάνω προς τα κάτω (top-down). Ένα άλλο πεδίο είναι αυτό που αφορά την πραγματική χρήση που κάνουν οι κάτοικοι, οι εργαζόμενοι και οι επισκέπτες των αναδιαμορφωμένων ή υπό αναδιαμόρφωση αστικών χώρων αλλά και της γύρω περιοχής τους με την προσέγγιση να είναι από κάτω προς τα πάνω (bottom-up). Αφορά κυρίως τον τρόπο που αντιλαμβάνεται και ταυτίζει το χώρο ή την περιβάλλουσα περιοχή του, τις ιδιότητές τους και τις αλλαγές τους, ο αστικός πληθυσμός –χρήστες ή μη του χώρου επέμβασης, κάτοικοι της γύρω περιοχής του ή απομακρυσμένων περιοχών, εργαζόμενοι, επισκέπτες, αντιπροσωπευτικοί φορείς, συλλογικότητες, οικονομικοί παράγοντες κ.ά.– όσο και οι εμπλεκόμενοι δρώντες στο επίπεδο λήψης αποφάσεων, έρευνας, μελέτης και υλοποίησης των αστικών επεμβάσεων και παραγωγής του χώρου της πόλης. Οι κοινωνικές επιπτώσεις εμπίπτουν σε όλες τις εκφάνσεις του τρόπου ζωής ατόμων ή ομάδων ατόμων με τις οποίες συσχετίζεται ο προγραμματισμός, ο σχεδιασμός, η υλοποίηση μιας αστικής επέμβασης και η λειτουργία του αστικού χώρου πριν και μετά τις αλλαγές του από αυτήν την επέμβαση. Μια επέμβαση στο χώρο της πόλης μπορεί να αλλάξει την ισορροπία δημόσιου και ιδιωτικού χώρου, την ισορροπία κλειστού και ανοικτού χώρου ή φυσικού και τεχνητού χώρου, το βαθμό αστικότητας και κοινω-

νικής μίξης από την άποψη της σύνθεσης πληθυσμιακών συνόλων σε αναφορά με το χώρο επέμβασης και την περιβάλλουσα αστική περιοχή του, τα είδη και τα ποσοστιαία μεγέθη των χρήσεων γης,² τις αξίες γης στην όμορη, γύρω και ευρύτερη περιοχή, τις υπηρεσίες προς τον πολίτη και τις αστικές υποδομές, την εμπορικότητα,³ την κεντρικότητα, την αισθητική και τη συμβολικότητα του χώρου και της περιοχής, το πλήθος και το είδος των ατομικών και συλλογικών δραστηριοτήτων που αναπτύσσονται εκεί, την εν γένει οργάνωση της σύγχρονης πολιτιστικής, πολιτικής, κοινωνικής και οικονομικής ζωής εκεί. Προφανώς, οι χρήσεις ενός αστικού χώρου δημιουργούνται από τους ανθρώπους κάθε στιγμή, ενώ ο δομημένος χώρος παράγεται στη βάση σύνθετων ενεργειών σε πολιτικό, οικονομικό, κοινωνικό και τεχνικό επίπεδο⁴ και μπορεί να παραμείνει αμετάβλητος για μεγάλο διάστημα ακόμη και για αιώνες. Ωστόσο, η λειτουργία ενός αστικού χώρου μέσα στην πόλη συνδέεται πρωταρχικά με τις ανάγκες του γενικού αστικού πληθυσμού και των ειδικών ομάδων που συνθέτουν την καθημερινότητα του χώρου.

1.1.2 Προσέγγιση στο πλαίσιο του αστικού σχεδιασμού της συνολικής λειτουργίας ενός αστικού χώρου

Ο σχεδιασμός του χώρου της πόλης, που στοχεύει στην επίτευξη καλύτερων κοινωνικών συνθηκών και ποιότητας ζωής στο περιβάλλον της σύγχρονης πόλης, είναι σημαντικό να βασίζεται τόσο σε θεωρητικά όσο και σε εμπειρικά δεδομένα που να συσχετίζουν τις κοινωνικές εμπειρίες στη σύγχρονη αστική ζωή με το χώρο όπως τον χρησιμοποιούν οι κάτοικοι, οι εργαζόμενοι και οι επισκέπτες μιας πόλης.

Τόσο ο χρήστης όσο και ο σχεδιαστής ή ο δημόσιος λειτουργός λήψης αποφάσεων αντιλαμβάνεται έναν αστικό (δημόσιο ανοιχτό) χώρο δυναμικά. Για να εκφράσει την άποψή του, ταυτίζει τον ίδιο το χώρο ποικιλοτρόπως και σε διαφορετικές κλίμακες: ως χωρική οντότητα, ως αστική περιοχή, ως θεώρηση της τοπικής ζωής, ως αξιολόγηση των υπηρεσιών, περιγράφοντας τις δραστηριότητες και τις λειτουργίες που γίνονται ή δύναται να γίνουν στο χώρο, συσχετίζοντας με ατομικές ή συλλογικές κοινωνικο-οικονομικές ανάγκες και προσδοκίες, προτείνοντας συγκεκριμένη υποδομή, αναπαριστώντας τα χαρακτηριστικά του φυσικού τοπίου, παρατηρώντας άτυπες-μη προδιαγραφμένες χρήσεις, συναισθανόμενος με το κοινό-χρήστη του χώρου, διά μέσου προσωπικών προτιμήσεων ή ενοχλήσεων για τη χρήση του χώρου και το κοινό του, σε συσχέτιση με το κοινωνικό,⁵

2. Για την ανάλυση, τα αποτελέσματα, τα συμπεράσματα και τις συγκεκριμένες προτάσεις για τη διαπίστωση των μεταβολών των χρήσεων γης βλ. Κεφάλαιο 3.

3. Για τη μελέτη της προσαρμογής των επιχειρηματικών δραστηριοτήτων σε δημόσιους χώρους μετά τις αστικές αναπλάσεις βλ. Κεφάλαιο 4.

4. Για τη θεματική και μεθοδολογική προσέγγιση σχετικά με το ζήτημα του πολιτικού και επιστημονικού λόγου που σχετίζεται με τις επεμβάσεις αστικού σχεδιασμού βλ. Κεφάλαιο 5.

5. Η μετα-ανάλυση έδειξε ότι τα κύρια δημογραφικά χαρακτηριστικά των χρηστών περισσότερων τύπων χώρων και διαφορετικών πόλεων της Ευρώπης που είναι το φύλο και η ηλικία, είτε πρόκειται για κατοίκους της γύρω περιοχής των χώρων είτε όχι, έχουν χαμηλή συσχέτιση

μορφωτικό και οικονομικό υπόβαθρό του. Επομένως, τα θέματα που αφορούν τους κανόνες σχεδιασμού αστικών (δημόσιων ανοιχτών) χώρων αφορούν διάφορες *ταυτότητες*, δηλαδή ενότητες ιδιοτήτων που προσδιορίζουν συνολικά έναν αστικό (δημόσιο ανοιχτό) χώρο που έχει αναδιαμορφωθεί ή πρόκειται να αναδιαμορφωθεί.

Αυτές οι *ταυτότητες-ενότητες ιδιοτήτων* μπορούν να διερευνηθούν ξεχωριστά η μία από την άλλη, με την προσέγγιση των σχετικών θεμάτων που τις αφορούν. Έγκυρες και κατάλληλες τεχνικές συλλογής και ανάλυσης της πληροφορίας για τα ειδικότερα περιεχόμενα του κάθε συγκεκριμένου θέματος που επιλέγεται να εξεταστεί για τη μία ή την άλλη ταυτότητα, αναδεικνύουν την θεωρητική οπτική της έρευνας ή της μελέτης αλλά και τις διαφορετικές εκφάνσεις της πραγματικότητας του αστικού χώρου που αυτή η οπτική τις καθιστά αποδεκτές. Μελέτες, παρατηρήσεις, καταγραφές και άλλες επιτόπιες μέθοδοι κοινωνικής έρευνας απευθυνόμενες σε ομάδες-στόχου, γενικού ή ειδικού αστικού πληθυσμού,⁶ όπως οι χρήστες, οι μη-χρήστες ή οι δυνητικοί χρήστες, παράγουν δεδομένα τα οποία με την εξειδικευμένη κατηγοριοποίησή τους σύμφωνα με τις προαναφερόμενες ιδιότητες, επιτρέπουν την ανάλυση και την εξέταση της κάθε περίπτωσης ενός ή περισσότερων ανοιχτών χώρων και της κάθε μεταβολής τους ξεχωριστά. Το πλαίσιο των προδιαγραφών της μελέτης ή της έρευνας, όπως και η ομάδα έργου

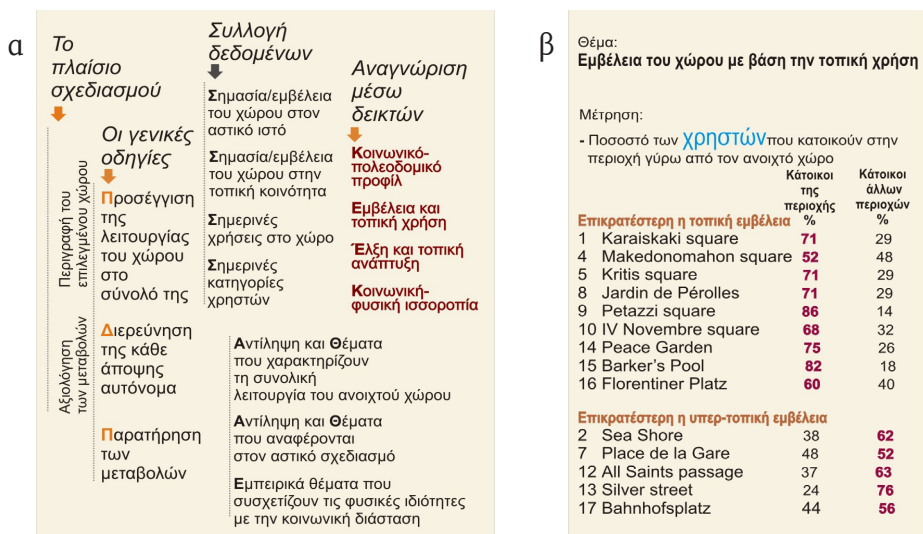
με τις διάφορες αντιληπτικές ταυτότητες της συνολικής λειτουργίας ενός αστικού δημόσιου ανοιχτού χώρου στο σύγχρονο αστικό περιβάλλον. Το συμπέρασμα της εργασίας αυτής συνηγείται υπέρ της θεώρησης της κοινωνικής μίξης για το δημόσιο χώρο της σύγχρονης πόλης και της ένταξής της ως δείκτη για την αποτίμηση των κοινωνικών επιπτώσεων από τις αλλαγές του χώρου της πόλης μετά από επεμβάσεις αστικού σχεδιασμού, βλ. Κεφάλαια 2 και 7.

6. Η αναφορά εδώ, σχετικά με την ορολογία *γενικού* και *ειδικού* κοινού για τη μελέτη της χρήσης ενός αστικού δημόσιου χώρου, παραπέμπει σε προγενέστερη εργασία μου. Σύμφωνα με τα εμπειρικά αποτελέσματα, καταγράφεται η τάση εξειδίκευσης του κοινού για ένα συγκεκριμένο χώρο. Ωστόσο, γενικότερα για τη διερεύνηση του σύγχρονου αστικού δημόσιου χώρου, δημιουργείται η ανάγκη αποσαφήνισης για ποιο κοινό μιλάμε ανάλογα με την κατεύθυνση της αναζήτησης. Όταν το σημείο εκκίνησης της αναζήτησης είναι ο *χώρος*, δηλαδή η έρευνα εστιάζει στο χώρο και όχι στον αστικό πληθυσμό και ως «επέκταση» του χώρου προσδιορίζεται ο πληθυσμός-χρήστες, τότε συνεπάγονται οι *ειδικές χρήσεις* του χώρου μελέτης και εκτιμάται η κοινή χρήση από το εύρος του φάσματος των διαφορετικών χρήσεων. Η μελέτη προσανατολίζεται στον τρόπο χρήσης του συγκεκριμένου χώρου και καταδεικνύει το *ειδικό κοινό* που συνδέεται με αυτόν και το είδος του. Όταν η έρευνα εστιάζει στον *αστικό πληθυσμό* (ενός δήμου για παράδειγμα) και, στη συνέχεια, καταγράφει τους χώρους που χρησιμοποιεί ο πληθυσμός αυτός, τότε, με την προϋπόθεση ότι το μέγεθος του πληθυσμού και η καταλληλότητα της έρευνας το επιτρέπει, διαπιστώνεται ποιοι είναι οι χρήστες και οι μη-χρήστες του υπό μελέτη χώρου, αλλά ως είδος-υποσύνολο μιας γενικής κατηγορίας αστικών χώρων. Στην περίπτωση αυτή, μπορεί να μελετηθεί το φαινόμενο της χρήσης και της μη-χρήσης με αναφορά όμως στο *γενικό κοινό* και ένα μεγαλύτερο σύνολο αστικών χώρων στο οποίο, μόνον καθ'υπόθεση, συμπεριλαμβάνεται η κατηγορία του ή των υπό μελέτη χώρων και οι χρήστες τους, το *ειδικό κοινό* του/ς. Συνεπάγεται, όπως συμπεραίνεται στην ίδια εργασία, ότι αν το γενικό κοινό προϋποθέτει έναν ασαφή χώρο, ενώ το ειδικό κοινό τον ειδικό ή τον συγκεκριμένο χώρο, θα πρέπει η ανάλυση να γίνει με όρους ειδικού και γενικού κοινού ταυτόχρονα, μέσω κατηγοριοποιήσεων που λαμβάνει υπόψη τη δίσσημη σχέση *ειδικό/γενικό κοινό* και *ειδικός ή συγκεκριμένος αστικός χώρος/γενική κατηγορία κοινόχρηστων χώρων* (Αβδελίδη, 2009: 163-164).

και η εξειδίκευση των μελών της είναι καθοριστικά στο να αποσαφηνιστεί το επίπεδο διερεύνησης και παραγωγής της προστιθέμενης γνώσης και της επιλογής των τεχνικών μεθόδων. Κατά τη διαδικασία προκαταρκτικής έρευνας και μελέτης στο πλαίσιο αστικού σχεδιασμού, οποιαδήποτε κατηγορία⁷ μπορεί να οριστεί ως δείκτης σε σχέση με το σκοπό, τα μέσα και την επιλεγμένη μεθοδολογία προσέγγισης του ερευνητή, του σχεδιαστή ή του φορέα λήψης αποφάσεων που μπορεί να είναι φορέας εξολοκλήρου ή/και εν μέρει δημόσιος/ιδιωτικός. Τα ζητήματα που αποτελούν αντικείμενο ενασχόλησης του παρόντος έργου σχετίζονται με περισσότερες διαστάσεις του αστικού σχεδιασμού, με κύριες την κοινωνική, οικονομική, χωρική και πολιτική. Άλλοι τεχνικοί παράγοντες ή παράμετροι αναφορικά με διάφορα επίπεδα, λιγότερο ή περισσότερο σύνθετα, του αστικού σχεδιασμού και της διαπίστωσης και παρακολούθησης των κοινωνικών επιπτώσεων τους, όταν εφαρμόζονται οι θεσμοθετημένες ή και οι άτυπες διαδικασίες μελέτης και υλοποίησης των έργων, μπορούν να επεξεργαστούν ως δείκτες για την προσέγγιση της εξισορρόπησης των κοινωνικών, πολιτιστικών, πολιτισμικών και οικολογικών εκφάνσεων που αρθρώνονται σε διάφορα επίπεδα της συνολικής λειτουργίας του αστικού (δημόσιου ανοιχτού) χώρου στη σύγχρονη πόλη.

Ένα ζήτημα που τίθεται επιτακτικά είναι το ποιοι θεωρούνται χρήστες ενός αστικού (δημόσιου ανοιχτού) χώρου ώστε να ληφθούν υπόψη οι αντιλήψεις τους και οι σημασίες που αυτοί του προσδίδουν. Σχετικά με αυτό, δεν μπορεί να παρακαμφθεί το γεγονός της διαχρονικότητάς του, δηλαδή ότι ο χώρος αυτός διαμορφώθηκε στο παρελθόν μέσα από την ιστορική εξέλιξη του αστικού ιστού της πόλης και τις παρελθούσες διαδικασίες παραγωγής του, λειτουργεί σήμερα και χρησιμοποιείται ποικιλότροπα, ή δεν χρησιμοποιείται καθόλου, από κατοίκους και επισκέπτες, ενώ πρόκειται να αναδιαμορφωθεί διαδοχικά στο μέλλον, με νέες μορφές σχεδιασμού και παραγωγής του αστικού χώρου, ώστε να βελτιωθεί η ποιότητα ζωής των κατοίκων της πόλης. Έτσι, χρήστες ενός χώρου ήταν οι κάτοικοι που επέλεξαν τη θέση του, όπως ήταν επίσης οι κάτοικοι που κατά καιρούς τον μετέτρεψαν. Χρήστες είναι και οι σημερινοί πολίτες που τον χρησιμοποιούν όταν συχνάζουν σε αυτόν ή τον επισκέπτονται ευκαιριακά. Δυνητικοί χρήστες είναι οι κάτοικοι που δεν χρησιμοποιούν σήμερα το χώρο αλλά μπορεί να τον χρησιμοποιήσουν στο μέλλον, όπως δυνητικοί χρήστες είναι και οι μελλοντικοί κάτοικοι της πόλης που θα χρησιμοποιήσουν και θα μετατρέψουν τον ίδιο χώρο. Επομένως, για να προσδιοριστεί ένα κοινωνικό/πληθυσμιακό σύνολο σε σχέση με έναν αστικό χώρο που αποτελεί αντικείμενο αστικής επέμβασης και για το οποίο επιδιώκεται η διαπίστωση και η εκτίμηση των κοινωνικών επιπτώσεων των αλλαγών του, υπάρχουν δύο επίπεδα κοινωνιολογικής προσέγγισης: αυτής του γενικού κοινού και αυτής του ορισμένου

7. Το σύνολο των κατηγοριών αυτών βρίσκονται, στο Κεφάλαιο 9 του Οδηγού Αστικού Σχεδιασμού με Βιοκλιματικά Κριτήρια, με τη μορφή μιας σειράς ειδικών πινάκων που διαμόρφωσα ως ένα σύστημα που οργανώνει με διεπιστημονική κατεύθυνση την περιγραφή των αστικών (δημόσιων ανοιχτών) χώρων. Πρόκειται για την εξειδικευμένη θεωρητική κατηγοριοποίηση των θεμάτων σχετικά με την κοινωνική θεώρηση στις διαδικασίες αστικού σχεδιασμού η οποία βασίζεται στα εμπειρικά αποτελέσματα του έργου RUROS (Avdelidi, 2004: 42-46).

Εικόνα 1-1. (α) Σχήμα μεθοδολογικής προσέγγισης για την ανάλυση που στοχεύει στη σύνδεση του κοινωνικού και του φυσικού στη διαδικασία σχεδιασμού των αστικών δημόσιων ανοιχτών χώρων. (β) Δείκτης για την τοπικής ή υπερτοπικής εμβέλειας χρήση αστικών δημόσιων ανοιχτών χώρων (παράδειγματα Ευρώπης)

Πηγή: K. Avdelidi, 2004.

κοινού σχετικά με μια επιλεγμένη περίπτωση μελέτης. Το γενικό κοινό προσδιορίζεται με τα δεδομένα της σύνθεσης του πληθυσμού μιας πόλης και των τμημάτων αυτής όπως και της γύρω περιοχής ενός αστικού (δημόσιου ανοιχτού) χώρου. Το ορισμένο κοινό προσδιορίζεται ως πληθυσμός-χρήστες (ή ακόμη και μη χρήστες) του χώρου και εκτιμάται η κοινή χρήση από το εύρος των διαφορετικών χρήσεων (Αβδελίδη, 2009: 154-155, και υποσημείωση 6 στο παρόν κεφάλαιο). Στην εργασία «Μετα-ανάλυση της σχέσης «χρήση και ταυτότητες του δημόσιου χώρου»» επιδιώχθηκε να εκτιμηθεί η συσχέτιση δημογραφικών μεταβλητών που προσδιορίζουν ανθρωπολογικά αλλά και κοινωνικά το γενικό πληθυσμό και το γενικό κοινό αστικών δημόσιων ανοιχτών χώρων στη σύγχρονη πόλη, με δεδομένα τη χρήση μιας σειράς τέτοιων χώρων σε πόλεις της Ευρώπης. Ο στόχος ήταν να εξαχθεί ένα συμπέρασμα στο κατά πόσο η κοινή χρήση συσχετίζεται με την κοινωνική μίξη (βλ. Κεφάλαια 2 και 7, και υποσημείωση 5 στο παρόν κεφάλαιο).

Γενικότερα, προτείνεται η προσέγγιση της *συνολικής λειτουργίας* ενός αστικού δημόσιου χώρου στο πλαίσιο της εμπειρικής διερεύνησης των επεμβάσεων αστικού σχεδιασμού και της μεθοδολογικής προσέγγισης για τη διαπίστωση και την παρακολούθηση των κοινωνικών επιπτώσεών τους. Για το σκοπό αυτόν, θα πρέπει να ληφθούν υπόψη: η σημασία του χώρου στον αστικό ιστό (*παράμετρος του τόπου*), η σημασία του χώρου στην τοπική κοινότητα (*παράμετρος της οργάνωσης και των δραστηριοτήτων της τοπικής κοινότητας*), οι σημερινές χρήσεις του χώρου (*παράμετρος της ανθρώπινης ψυχο-φυσιολογίας και κοινωνικότητας*), τα χαρακτηριστικά του ίδιου του χώρου (*παράμετρος των ιδιοτήτων και προδια-*

γραφών που προκύπτουν από χωρικό σχεδιασμό), και οι σημερινές κατηγορίες χρηστών του χώρου (*παράμετρος του κοινωνικού προφίλ της ανθρώπινης παρουσίας στο χώρο*). Η Εικόνα 1-1, που αφορά το σχήμα μεθοδολογικής προσέγγισης (α) και το δείκτη τοπικότητας (β), συνοψίζει τα παραπάνω και δείχνει με συγκεκριμένο τρόπο τους συσχετισμούς των θεωρητικών και εμπειρικών προτάσεων που συζητούνται εδώ.

1.2 Επεμβάσεις και διαδικασίες αστικού σχεδιασμού

1.2.1 Το ζήτημα της ορολογίας σχετικά με την ανάπτυξη της σύγχρονης πόλης και με το σχεδιασμό του χώρου της

Στην πολεοδομική επιστημονική ορολογία όπως και στην πολεοδομική νομοθεσία, χρησιμοποιούνται μια σειρά διαφορετικών όρων για τις επεμβάσεις στο χώρο της πόλης, όταν αυτές προκύπτουν από διαδικασίες αστικού προγραμματισμού και σχεδιασμού. Οι όροι αστικός σχεδιασμός και βιώσιμη αστική ανάπτυξη συνοδεύονται από όρους όπως: χωροταξικά, ρυθμιστικά, πολεοδομικά, χωρικά σχέδια ή προγράμματα ολοκληρωμένων παρεμβάσεων ή μελέτες ανάπτυξης, αναγέννησης, ανανέωσης, αναμόρφωσης, αποκατάστασης, εξυγίανσης, αναπαραλαίωσης, ανασυγκρότησης, εκσυγχρονισμού, κ.ά. Από την καταγραφή της συχνότητας εμφάνισης των όρων στις ονομασίες των έργων αστικών επεμβάσεων της Περιφέρειας Αττικής, σύμφωνα με δική μου επεξεργασία, εμφανίζονται τα εξής μεγέθη, κατά φθίνουσα σειρά: *συντήρηση* 171 (36,3%), *βελτίωση* 96 (20,4%), *αποκατάσταση* 71 (15,1%), *ανάπλαση* 45 (9,6%), *διαμόρφωση* 31 (6,6%), *δι-αχείριση* 28 (5,9%), *προστασία* 19 (4,0%), *εκσυγχρονισμός* 3 (0,6%), *αναπαραλαίωση* 2 (0,4%), *φυτεύσεις* 2 (0,4%), *αναμόρφωση* 1 (0,2%), *αναδάσωση* 1 (0,2%), *ανανέωση* (0), *ανασυγκρότηση* (0), *εξυγίανση* (0) και *αναγέννηση* (0). Το παράδειγμα της Αττικής δείχνει τη γενικότερη σημασία και την αναγκαιότητα της αναδιαμόρφωσης του υπάρχοντος οικιστικού αποθέματος, τόσο του κτιριακού όσο και του δημόσιου ανοιχτού χώρου,⁸ όπως και τη σημασία της ορολογίας σχετικά με τον τρόπο και τα περιεχόμενα των διαφορετικών παρεμβάσεων στο χώρο της σύγχρονης πόλης.

Οι προαναφερόμενοι όροι καλύπτουν έννοιες με πολλαπλές σημασίες οι οποίες έχουν μεταβληθεί κατά τη διάρκεια των τελευταίων δεκαετιών. Οι στοχεύσεις και τα περιεχόμενα που συνοδεύουν τους όρους αυτούς ακουμπούν πάνω σε ένα επιστημονικό, θεσμικό και πολιτικό υπόβαθρο του οποίου οι κυρίαρχες εκφάνσεις αλλάζουν ανάλογα με τη χρονική στιγμή και τον τόπο καθώς οι διαδικασίες αστικού σχεδιασμού είναι σε συνεχή εξέλιξη. Θεσμοθετούνται διοικητικές διαδικασίες και υπηρεσίες, εφαρμόζονται νομοθετικές ρυθμίσεις, υλοποιούνται έργα που συνοδεύονται από αξιολογήσεις στο πλαίσιο αλληλοσυγκρουόμενων

8. Βλ., επίσης, τις προτάσεις του Κεφαλαίου 8 του παρόντος.

αντιλήψεων και συμφερόντων σχετικά με τα αποτελέσματα και τις επιπτώσεις τους στο χώρο και την κοινωνία. Επανακαθορίζονται οι ρυθμίσεις, καταργούνται νόμοι και αντικαθιστώνται από νέους. Έτσι, τα δεδομένα της πολεοδομικής αλλαγής και συμβάλλουν στις μεταλλαγές του χώρου της πόλης.

Η συνεχής αυτή εξέλιξη χαρακτηρίζει τόσο την Ελλάδα (Στεφάνου et al., 1995) όσο και τις άλλες χώρες (Dalla Longa, 2011, Qian, 2009). Καθοριστικής σημασίας, διαχρονικά, για τις μεγάλες τομές στην εξέλιξη των διαδικασιών πολεοδομικού και αστικού σχεδιασμού είναι οι μεγάλες καταστροφές του οικιστικού ιστού των πόλεων που προκαλούνται κυρίως με τους πολέμους, με τις οικονομικές κρίσεις και τις κρίσεις της κατοικίας, συνδεδεμένες, κυρίως, με τις μεγάλες πληθυσμιακές μεταβολές λόγω εσωτερικής ή εξωτερικής μετανάστευσης και τις επιδράσεις τους στις εργασιακές σχέσεις, την απασχόληση και την επιχειρηματικότητα. Μεταπολεμικά και κυρίως μετά τη δεκαετία 1950, για τις περισσότερες χώρες της Ευρώπης και του σύγχρονου κόσμου γενικότερα, οι επεμβάσεις πολεοδομικού και αστικού σχεδιασμού αποτέλεσαν κεντρικό ζήτημα της δημόσιας πολιτικής αναφορικά με την ανάπτυξη των πόλεων. Αρχικά, αντιμετωπίστηκαν τα προβλήματα των κατεστραμμένων ή υποβαθμισμένων κατοικιών με προγράμματα ανάπτυξης της κοινωνικής στέγας και γενικότερης ανοικοδόμησης και της προσαρμογής του πολεοδομικού ιστού στην κυκλοφορία και την πρόσβαση με αυτοκίνητο. Στη συνέχεια, αντιμετωπίστηκαν τα ζητήματα βελτίωσης του κτιριακού αποθέματος, διαφύλαξης των παλιών συνοικιών κυρίως των ιστορικών κέντρων των πόλεων, ως συνέπεια της αμφισβήτησης της κυριαρχίας του αυτοκινήτου μέσα στην πόλη, και τέθηκαν νέες προοπτικές για την αναβάθμιση των υποδομών και του δημόσιου ανοικτού χώρου της πόλης και την περιβαλλοντική διαφύλαξη των φυσικών αστικών και περιφερειακών χώρων.

Έτσι, η περίοδος μετά τη λήξη του Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου, και κυρίως μετά το 1950 και έως το τέλος της δεκαετίας 1960, χαρακτηρίστηκε από έργα ριζικής ανάπτυξης και επεμβάσεις αστικής ανακαίνισης, οι οποίες περιλάμβαναν καταστροφές και εξ αρχής ανοικοδομήσεις, με κύριο άξονα τη δημιουργία κοινωνικών κατοικιών, ενώ συνοδεύτηκαν από αλλαγές στον κοινωνικό ιστό της πόλης. Η επόμενη περίοδος, των δεκαετιών 1970 και 1980 κυρίως, γνώρισε μια στροφή προς τη μερική ανάπλαση (Tomas, 1995) και τις επεμβάσεις πολεοδομικού και αστικού σχεδιασμού που στόχο είχαν τη διατήρηση του υπάρχοντος δομημένου ιστού αλλά και του κοινωνικού ιστού. Μετά τη δεκαετία 1980, ακολούθησε η περίοδος των ήπιων αναπλάσεων και των επεμβάσεων της λεγόμενης αστικής αναζωογόνησης, με όρους επαναφοράς της τοπικής ζωής σε κεντρικές περιοχές των πόλεων και της μείωσης της κυκλοφορίας των ΙΧ αυτοκινήτων σε αυτές, αλλά και ανάπτυξης νέων αστικών δραστηριοτήτων σε τμήματα της πόλης όπου συντελέστηκαν αλλαγές χρήσεων γης, κυρίως μετά την απομάκρυνση βιομηχανικών δραστηριοτήτων (IAURIF, 2007). Η περίοδος των τελευταίων δεκαετιών χαρακτηρίζεται από την ανάπτυξη εξειδικευμένων μορφών αστικού σχεδιασμού που εστιάζουν στο περιβάλλον και στη βελτίωση των συνθηκών άνεσης στο δημόσιο χώρο της πόλης και σε προγράμματα διατήρησης της πολιτιστικής κληρονομιάς των πόλεων.

Οι διαφορετικοί όροι, επομένως, εκφράζουν τις διαφορετικές χρονικές στιγμές, τις διαφορετικές στοχεύσεις, τις διαφορετικές διαδικασίες και προδιαγραφές προγραμματισμού και σχεδιασμού, τα διαφορετικά περιεχόμενα που προκύπτουν από το είδος του αστικού χώρου και τον τρόπο υλοποίησης της επέμβασης, την αστική περιοχή ένταξής της, τον τύπο, το μέγεθος και την εμβέλεια των παρεμβάσεων και των έργων, τη σύνδεση με τις αστικές υποδομές και τις χρήσεις γης όπως τη συσχέτιση με τις κατευθύνσεις της οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης και της δημόσιας πολιτικής. Δεν είναι τυχαία η σημασία που δίνεται στα κείμενα περί επεμβάσεων αστικού σχεδιασμού και αναπλάσεων και κυρίως στα ελληνικά κείμενα στην ανασκόπηση των συγκεκριμένων όρων, των εννοιολογήσεων που τους συνοδεύουν και του συσχετισμού τους με την ιστορική εξέλιξη του πλαισίου αστικής ανάπτυξης. Ο συσχετισμός αυτός, όπως διαπιστώνεται από την εξέταση των κειμένων, αναφέρεται κατ' επανάληψη στις πέντε μεγάλες περιόδους των επεμβάσεων στο χώρο της πόλης μεταπολεμικά που προαναφέρθηκαν.

1.2.2 Χωρικός σχεδιασμός, ολοκληρωμένες αστικές παρεμβάσεις και κοινωνική θεώρηση

Σύμφωνα με τη μέχρι πρόσφατα ισχύουσα πολεοδομική νομοθεσία, η οποία διέπει ακόμη πολλές από τις εν εξελίξει διαδικασίες και έργα αστικών επεμβάσεων, ο όρος ανάπτυξη είναι ισχυρός. Η ανάπτυξη μιας περιοχής είναι «το σύνολο των κατευθύνσεων, μέτρων, παρεμβάσεων και διαδικασιών πολεοδομικού, κοινωνικού, οικονομικού, οικιστικού και ειδικού αρχιτεκτονικού χαρακτήρα που προκύπτουν από σχετική μελέτη και που αποσκοπούν κυρίως στη βελτίωση των όρων διαβίωσης των κατοίκων, τη βελτίωση του δομημένου περιβάλλοντος, την προστασία και ανάδειξη των πολιτιστικών, ιστορικών, μορφολογικών και αισθητικών στοιχείων και χαρακτηριστικών περιοχών» (Εφημερίς της Κυβερνήσεως, 1997). Ο όρος ανάπτυξη δεν εμφανίζεται στο Ν. 4269/2014 ο οποίος αντικαθιστά εν μέρει το Ν. 508/1997 ενώ και αυτός, με τη σειρά του, βρίσκεται εν εξελίξει καθώς τίθεται ζήτημα αντικατάστασής του. Στην τρέχουσα νομοθετική παραγωγή, διαφαίνεται η τάση επανακαθορισμού βασικών εννοιών και αναθεωρείται η προγενέστερη συνθετότητα των πολεοδομικών όρων. Έτσι, μέσα στο μεταρρυθμιστικό πλαίσιο των τελευταίων ετών της κρίσης, ο όρος χωρικός σχεδιασμός χρησιμοποιείται ως έννοια γενικής αναφοράς για τη διάκριση των κατηγοριών και επιπέδων σχεδιασμού, χωροταξικών και χωρικών, σε αντιστοιχία των πολεοδομικών,⁹ ενώ επιδιώκεται η ανακατάταξη των κατηγοριών σχεδίων και δια-

9. Οι διαδικασίες έγκρισης του σχεδιασμού στην Ελλάδα προ Ν. 4269/2014 και στα οποία βασίζεται αυτός ο νόμος, περιλαμβάνουν περισσότερα επίπεδα χωροταξικού σχεδιασμού (Ν. 2742/1999) και περισσότερα επίπεδα πολεοδομικού σχεδιασμού (Ν. 2508/1997). Η μεταρρυθμιστική αναθεώρηση της σχετικής νομοθεσίας είναι εν εξελίξει καθώς ο Ν. 4269/2014 *Χωροταξική και πολεοδομική μεταρρύθμιση – βιώσιμη ανάπτυξη*, τίθεται υπό συζήτηση για την αναθεώρησή του. Ο νόμος αυτός αποσαφηνίζει τη γεωγραφική κλίμακα στην οποία βασίζεται η στοχευμένη ιεράρχηση και διάρθρωση των ρυθμίσεων και σχεδίων. Ο *χωροταξικός*

δικασιών σχεδιασμού, με πνεύμα την αναγκαιότητα εφαρμογής μιας ολοκληρωμένης προσέγγισης στην αστική ανάπτυξη (Εφημερίς της Κυβερνήσεως, 2014, Grasso, 2010). Οι αλλαγές των όρων συμβαδίζουν επίσης με τη μεταρρυθμιστική ανακατάταξη των κατηγοριών χωροταξικών, ρυθμιστικών και πολεοδομικών σχεδίων, η οποία προσαρμόζει το χωρικό προγραμματισμό και σχεδιασμό στην παραγωγή χώρου με τις στρατηγικές της δημόσιας πολιτικής προσανατολισμένες σε σημαντικότερο βαθμό κατά τα τελευταία έτη προς τις ιδιωτικές επενδύσεις μεγάλης κλίμακας. Ωστόσο, δεν είναι σαφές το κατά πόσο διευκρινίζεται η συχνή αμφισημία ορισμένων όρων και των θεωρητικών και πρακτικών περιεχομένων που βρίσκονται πίσω από αυτούς.¹⁰ Για παράδειγμα, οι όροι *αστικός* ή *πολεοδομικός σχεδιασμός* παρουσιάζουν μια σχετική επιστημονική αμφισημία ως προς τα περιεχόμενα των επεμβάσεων και την κλίμακα των περιοχών στις οποίες εφαρμόζεται. Ενώ θεωρητικά αναφέρονται στον ίδιο πραγματικό χώρο, το χώρο της

σχεδιασμός περιλάμβανε το *Γενικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης* για την ολοκληρωμένη χωρική ανάπτυξη και την αειφόρο οργάνωση του εθνικού χώρου, σήμερα *Εθνικό Χωροταξικό Πλαίσιο* (ΓΠΧΣΑΑ, ΦΕΚ 128Α/3.7.2008, σήμερα ΕΧΠ κατά Ν. 4269/2014). Περιλαμβάνει τα *Περιφερειακά Πλαίσια Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης* σήμερα *Περιφερειακά Χωροταξικά Πλαίσια* (ΠΠΧΣΑΑ, 12 εγκεκριμένα κατά τα έτη 2003-4, ΠΧΠ κατά Ν. 4269/2014), τα *Ειδικά Πλαίσια Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης*, σήμερα *Περιοχές Ειδικών Χωρικών Παρεμβάσεων* (ΕΠΧΣΑΑ, 4 εγκεκριμένα κατά τα έτη 2001, 2008, 2009, 2011, σήμερα ΠΕΧΠ κατά 4269/2014), τις *Περιοχές Οργανωμένης Ανάπτυξης Παραγωγικών Δραστηριοτήτων* (ΠΟΑΠΔ, ΦΕΚ207Α/07.10.1999, 1 εγκεκριμένη κατά το έτος 2002), τις *Περιοχές Ειδικών Χωρικών Παρεμβάσεων* (ΠΕΧΠ, που αντιστοιχούν κατά Ν. 4269/2014 στα Τοπικά Χωρικά Σχέδια - ΤΧΣ) και τα *Σχέδια Ολοκληρωμένων Αστικών Παρεμβάσεων* (ΣΟΑΠ τα οποία άπτονται των ΠΧΠ κατά Ν. 4269/2014 μαζί με τις ΠΕΧΠ). Όσον αφορά τον πολεοδομικό σχεδιασμό, ως πρώτο (γενικότερο) επίπεδο πολεοδομικού σχεδιασμού θεωρούνταν τα *Ρυθμιστικά Σχέδια και Προγράμματα Προστασίας Περιβάλλοντος* τα οποία εκπονούνται για τις δύο μεγαλύτερες πόλεις, Αθήνα και Θεσσαλονίκη, όπως και για τις επόμενες μεγάλες πόλεις Πάτρα, Λάρισα, Βόλος, Ιωάννινα και Ηράκλειο. Σήμερα κατά Ν. 4269/2014, τα ΡΣ ενσωματώνονται στο επίπεδο ΠΧΠ δηλαδή στον χωροταξικό σχεδιασμό. Στις περιπτώσεις αυτές (ΠΧΠ, ΡΣ), η υπό ρύθμιση περιοχή εκτείνεται στα διοικητικά όρια της Περιφέρειας η οποία περιλαμβάνει το πολεοδομικό συγκρότημα της πόλης. Στο πρώτο επίπεδο του πολεοδομικού σχεδιασμού συγκαταλέγονται τα *Γενικά Πολεοδομικά Σχέδια* (ΓΠΣ) και τα *Σχέδια Χωρικής και Οικιστικής Οργάνωσης Ανοιχτής Πόλης* (ΣΧΟΟΑΠ), εντός και εκτός των περιοχών Ρυθμιστικών Σχεδίων (κατά Ν.4269/2014 τα ΓΠΣ και ΣΧΟΟΑΠ ενσωματώνονται στο ΤΧΣ). Σε αυτή την περίπτωση η υπό ρύθμιση, υπό ορισμό χρήσεων γης και υπό πολεοδόμηση περιοχή εκτείνεται στα διοικητικά όρια του Δήμου που περιλαμβάνει το τμήμα του συνεκτικού αστικού ιστού (ΓΠΣ) ή των μικρών μη αστικών οικισμών (ΣΧΟΟΑΠ). Σε ένα δεύτερο επίπεδο πολεοδομικού σχεδιασμού, συμπεριλαμβάνονται οι *Πολεοδομικές Μελέτες* (ΠΜ) μαζί με τις μελέτες επεκτάσεων πόλεων και οικισμών, τις μελέτες αναθεωρήσεων ρυμοτομικών σχεδίων, τις μελέτες *Ειδικά Ρυθμιζόμενης Πολεοδόμησης* (ΠΕΡΠΟ), τις μελέτες άλλων πολεοδομούμενων περιοχών όπως και τις μελέτες αναπλάσεων. Στο ίδιο επίπεδο πολεοδομικού σχεδιασμού περιλαμβάνονται και οι *Πράξεις Εφαρμογής* των εγκεκριμένων μελετών πολεοδομικού σχεδιασμού (βλ. επίσης www.vpeka.gr). Κατά Ν. 4269/2014 ο πολεοδομικός σχεδιασμός αντιστοιχεί στην κατηγορία του *ρυθμιστικού χωρικού σχεδιασμού* ο οποίος περιλαμβάνει ως υποκατηγορίες τα Τοπικά Χωρικά Σχέδια, τα Ειδικά Χωρικά Σχέδια, τα Ρυμοτομικά Σχέδια Εφαρμογής.

10. Βλ. παρακάτω.

πόλης, διαφέρουν υπό την έννοια ότι ο αστικός σχεδιασμός αναφέρεται συγκεκριμένα σε τμήματα του χώρου αυτού, ενώ ο πολεοδομικός σχεδιασμός αναφέρεται περισσότερο στο νοητό χώρο των ρυθμίσεων και θεωρητικά κληρονομεί την ιστορική παράδοση της δόμησης των πόλεων. Ωστόσο, πρακτικά, σήμερα η πολεοδομία όπως και ο αστικός σχεδιασμός επικεντρώνονται πλέον σε τμήματα πόλεων. Επομένως, τα δύο αυτά επίπεδα σχεδιασμού συναντώνται, όχι μόνο από το γεγονός ότι αναφέρονται πρακτικά στον ίδιο πραγματικό χώρο, αλλά και στο ίδιο πλαίσιο των θεωρητικών αναζητήσεών τους. Η σύγχρονη εξέλιξη του αστικού χώρου δοκιμάζει και αμφισβητεί κάθε πολεοδομική δημιουργία, κάθε επέμβαση ή παρέμβαση αστικού σχεδιασμού αναζητώντας πρότυπα (ιστορική πόλη, πράσινη πόλη, πόλη του μέλλοντος, τεχνολογική πόλη, πολιτιστική πόλη, κ.τ.λ.). Η Françoise Choay, ήδη από τη δεκαετία του 1960, έδειξε τη μη συνειδητοποιημένη σχέση της αστικής ανάπτυξης με τα πολεοδομικά μοντέλα και τις αναπαραγωγές τους (Choay, 1965). Όσον αφορά την Ελλάδα, η αμφισημία αυτή πιθανόν να πηγάζει επίσης από την προσπάθεια να καλυφθούν οι έννοιες και οι όροι που αναπτύχθηκαν σε προηγούμενες δεκαετίες σε διαφορετικές χώρες, οι οποίες γνώρισαν πλούσια προ-πολεοδομική και πολεοδομική ιστορία την οποία δεν είχε η Ελλάδα των τελευταίων αιώνων. Δημιουργούνται έτσι πρόσθετες ανάγκες αποσαφήνισης και ερμηνείας των εννοιών και των όρων. Κατά συνέπεια η ορολογία απασχολεί επανειλημμένα τα εξειδικευμένα κείμενα με υπόβαθρο αναφοράς τη νομοθετική παραγωγή κειμένων. Στο πλαίσιο των σπουδών αρχιτεκτονικής διαχωρίζονται οι όροι σύμφωνα με την εξής σειρά, κατά κλίμακα: Σχεδιασμός Εσωτερικών Χωρών, Μικρής Κλίμακας και Αντικειμένων, Αρχιτεκτονικός Σχεδιασμός, Αστικός Σχεδιασμός, Σχεδιασμός Τοπίου, Πολεοδομικός Σχεδιασμός, Χωροταξικός Σχεδιασμός. Στο παρόν βιβλίο, ο όρος *αστικός* χρησιμοποιείται ως όρος αναφοράς των εργασιών του έργου (βλ. Κεφάλαια 3, 5, 6 και 8 του παρόντος). Η εννοιολογική σημασία του *αστικού σχεδιασμού* αποσαφηνίζεται, εν μέρει, εντός των κειμένων των κεφαλαίων αυτών όπως και από τα περιεχόμενα των αναφορών τους. Στο επόμενο υποκεφάλαιο, ωστόσο, αναπτύσσεται η κεντρική θέση του έργου που σχετίζεται με το ζήτημα της επιστημονικής βάσης του αστικού σχεδιασμού.

Από την άλλη, οι ανάγκες για επίλυση κρίσιμων προβλημάτων που αναφέρονται σε θέματα ανάπτυξης, ποιότητας ζωής και περιβάλλοντος, κοινωνικών και οικονομικών σχέσεων και παραγωγικών δραστηριοτήτων των πολιτών, παγκόσμιων μεταναστευτικών ροών κ.ο.κ., ανέδειξαν τις ολοκληρωμένες αστικές παρεμβάσεις ως κεντρική έννοια χάραξης της δημόσιας πολιτικής και εφαρμογής της στο επίπεδο του χωροταξικού / αστικού / πολεοδομικού προγραμματισμού. Ο όρος ολοκληρωμένος / ή άπτεται περισσότερων και διαφορετικών επιπέδων σφαιρικής αντίληψης. Αναφέρεται, μεταξύ άλλων στη σφαιρική αντιμετώπιση του φυσικού και δομημένου περιβάλλοντος, με αιχμή τη φύση, το τοπίο και τον παραδοσιακό οικισμό. Αναφέρεται, παράλληλα, στη σφαιρική διοικητική ανασυγκρότηση για σύνθετες διαδικασίες όλων των επιπέδων από το εθνικό, διαπεριφερειακό και περιφερειακό στο τοπικό καθώς και τις ειδικές ομάδες πολιτών με ειδικά προβλήματα σχετικά με τη διαχείριση των πόρων μιας περιοχής. Αναφέρεται,

επίσης, στη σφαιρική αντίληψη για την εναρμόνιση των στόχων και των μηχανισμών επιχειρηματικότητας της χώρας με το ευρωπαϊκό και διεθνές περιβάλλον (Εφημερίς της Κυβερνήσεως, 2008). Αναφέρεται ακόμη στο σύνολο των διαστάσεων της κρίσης σε μια οριοθετημένη αστική περιοχή η οποία θεωρείται υποβαθμισμένη, όπως το κέντρο της Αθήνας εν καιρώ κρίσης (Εφημερίς της Κυβερνήσεως, 2015). Πρόκειται κάθε φορά για προγράμματα σύνθετων και πολυάριθμων δράσεων, με συγκεκριμένο χρονικό ορίζοντα εφαρμογής τους, σε οριοθετημένες περιοχές. Έτσι, επιδίωξη των σύνθετων αυτών προγραμμάτων είναι να συνδυάσουν τις κοινωνικο-οικονομικές διαστάσεις με τις χωρικές και περιβαλλοντικές.

Υπό μια γενική έννοια, οι χωρικές επεμβάσεις υλοποιούν τις επιδιωκόμενες αλλαγές του φυσικού χώρου σε τμήματα της πόλης και θέτουν τους όρους επαναπροσδιορισμού των αστικών λειτουργιών στο γενικότερο κοινωνικό, οικονομικό, πολιτικό, πολιτιστικό και τεχνολογικό πλαίσιο και γίνεσθαι.

Η κοινωνική θεώρηση στο πλαίσιο του χωρικού σχεδιασμού είναι σημαντική. Η μελέτη και η έρευνα βάσει κοινωνικών δεδομένων των πρακτικών και των εμπειριών σε σχέση με τις αλλαγές του χώρου της πόλης, άπτονται της προκαταρκτικής φάσης ανάλυσης, τόσο για τον προγραμματισμό και το σχεδιασμό μιας χωρικής επέμβασης όσο και για τη μετέπειτα παρακολούθηση των αστικών λειτουργιών που συνδέονται με το χώρο υλοποίησης της επέμβασης. Από την άλλη πλευρά, για να συσχετιστούν τα κοινωνικά δεδομένα με τις φυσικές ιδιότητες που χαρακτηρίζουν ένα αστικό χώρο, οι προϋποθέσεις είναι σύνθετες. Αυτές περιλαμβάνουν την προσέγγιση της λειτουργίας του χώρου στο σύνολό του και της ένταξής του στον κοινωνικό και πολεοδομικό ιστό της πόλης. Περιλαμβάνουν, επίσης, τη διερεύνηση της κάθε ιδιότητας αυτόνομα και την παρατήρηση των μεταβολών που ενεργοποιούνται σχετικά με αυτήν. Αφορούν τη συλλογή των δεδομένων σχετικά με τον πληθυσμό που δέχεται τις θετικές ή αρνητικές επιπτώσεις των επεμβάσεων στο χώρο της πόλης και την αναγνώρισή τους μέσω δεικτών. Αυτοί αναφέρονται πρωτίστως στο κοινωνικό-πολεοδομικό προφίλ του χώρου ανάπτυξης και της γύρω περιοχής του, στην εμβέλεια της ανάπτυξης στη τοπική κοινωνία και στη πόλη, στην έλξη που ασκεί ο χώρος και την τοπική ανάπτυξη που απορρέει, με κύρια στόχευση τη κοινωνική-χωρική ισορροπία (βλ. Εικόνα 1-1 α).

1.3 Χρήση πολλαπλών μεθόδων ερευνας στον αστικό σχεδιασμό

1.3.1 Επιστημολογικές στάσεις, διεπιστημονικές μεθοδολογικές προσεγγίσεις, ποιοτική και ποσοτική ανάλυση

Ακολουθεί μια σύντομη και εισαγωγική ανασκόπηση του πεδίου μεθοδολογικών προσεγγίσεων σε σχέση με ένα γενικότερο πλαίσιο ζητημάτων στο οποίο θεωρώ ότι ανήκει και ο αστικός σχεδιασμός. Η ανάμειξη ποιοτικών και ποσοτικών μεθόδων έχει προκύψει τώρα και μερικές δεκαετίες ως ιδέα με αυξανόμενο ενδιαφέρον, αρχικά και κυρίως στις επιστήμες της υγείας αλλά και σε άλλους τομείς μετα-

ξύ των οποίων συγκαταλέγεται, τελευταία, και ο τομέας του αστικού σχεδιασμού. Στη συνέχεια της εφαρμογής περίπλοκων πρακτικών και τεχνικών έρευνας για τη μελέτη ανθρώπινων φαινομένων που θεωρούνται πολύπλοκα, αναπτύχθηκε μια ακαδημαϊκή συζήτηση με επίκεντρο τα ερευνητικά σχέδια που βασίζονται στο συνδυασμό ή στη μίξη μεθόδων στο επίπεδο της δειγματοληψίας, της συλλογής δεδομένων και της ανάλυσης δεδομένων, με στόχο την επέκταση του εύρους και την εμβάθυνση των γνώσεων που προκύπτουν από τις μελέτες φαινομένων-στόχων (Sandelowski, 2000: 246). Πιθανή αφετηρία της συζήτησης είναι το έργο του Thomas S. Kuhn για τη δομή των επιστημονικών επαναστάσεων. Στο έργο αυτό, ο Kuhn σκιαγραφεί τη δυνατότητα μιας νέας εικόνας της επιστήμης μέσα από μια νέα ιστοριογραφία που έρχεται σε αντίθεση με την παλαιότερη ιστοριογραφική παράδοση της αναζήτησης των σωρευτικών και αναπτυξιακών πορειών για τις επιστήμες. Σε αυτό το πλαίσιο, ο Kuhn θέτει το ζήτημα της ανεπάρκειας ίδιων κανόνων και ίδιων κριτηρίων της επιστημονικής πρακτικής, ίδιων μεθοδολογικών οδηγιών ώστε «να επιβάλουν ένα μοναδικό ουσιαστικό συμπέρασμα στα διάφορα είδη των επιστημονικών ερωτήσεων» (Kuhn, 1981: 64-65). Οι ιστοριογραφικές του αναλύσεις για γεγονότα και θεωρίες της επιστημονικής γνώσης –κυρίως φυσικής, μαθηματικών, αστρονομίας– και για εμπειρικές και μη-εμπειρικές υποθέσεις που υιοθετούνται στις επιστημονικές ερωτήσεις, αποδεικνύουν την ανεπάρκεια αυτή. Προτείνει οι μέθοδοι να είναι οικείες ως προς την τρέχουσα εικόνα της επιστήμης και εισάγει την έννοια της *φυσιολογικής επιστήμης*. Η φυσιολογική επιστήμη είναι ώριμη επιστήμη που δεν έχει στόχο να αποκαλύψει νέα είδη φαινομένων αλλά δρα για τη διάρθρωση εκείνων των φαινομένων και θεωριών που ήδη έχουν αποκαλυφθεί επιτυχώς σε ένα σφαιρικό και ασφαλές πλαίσιο αναζητήσεων, συλλογής πειραμάτων και παρατηρήσεων και εφαρμογής μεθόδων με ακρίβεια, αξιοπιστία και κατάλληλη έκταση για την επίτευξη έγκυρων ερευνητικών αποτελεσμάτων για τον επαναπροσδιορισμό ενός ήδη γνωστού τύπου φαινομένων (Kuhn, 1981: 70, 87-100, 90, 234).¹¹

Σχετικά με τις κοινωνικές επιστήμες, θα αναφερθούμε σε ένα άρθρο του David L. Morgan για τις μεθοδολογικές συνέπειες του συνδυασμού ποιοτικών και ποσοτικών μεθόδων στις επιστήμες αυτές (Morgan, 2007). Παρότι στο εν λόγω άρθρο δεν αναλύονται συγκεκριμένα παραδείγματα που να απεικονίζουν το συνδυασμό των ποιοτικών και ποσοτικών μεθόδων σε μελέτες κοινωνικών επιστημών και στις επιστημονικές μελέτες (science studies), η όλη διαπραγμάτευσή του φωτίζει το πλαίσιο πραγμάτωσης του συνδυασμού αυτού. Ο Morgan μεταφέρει και εξετάζει τις κεντρικές εννοιολογήσεις του Kuhn στις κοινωνικές επιστήμες και συγκεκριμένα στο πεδίο της ανάπτυξης της μεθοδολογικής έρευνας. Θεωρεί

11. Η έννοια του Kuhn της *φυσιολογικής επιστήμης* τίθεται στο πλαίσιο του μοντέλου ανάπτυξης της επιστήμης που προτείνει. Η κεντρική του έννοια είναι αυτή του Παραδείγματος. Το Παράδειγμα μαζί με την επιστημονική κοινότητα που το αποδέχεται δραστηριοποιούν τη φυσιολογική επιστήμη έως ότου οι ανωμαλίες που διαπιστώνονται αποφέρουν την κρίση μετά την οποία έπεται η επιστημονική επανάσταση και στη συνέχεια η εγκαθίδρυση ενός νέου Παραδείγματος που, με σκοπό, με μια νέα επιστημονική κοινότητα, δραστηριοποιούν μια νέα φυσιολογική επιστήμη (βλ. σχήμα στην «Εισαγωγή του επιμελητή», Κάλφας, 1981: 27).

ότι, ενώ τις τελευταίες δεκαετίες, μεγάλο μέρος της συζήτησης για τις μεθόδους έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες επικεντρώθηκε στη διάκριση μεταξύ ποιοτικής και ποσοτικής έρευνας, συνυπάρχει μια τρέχουσα εναλλακτική προσέγγιση η οποία συνδυάζει, ενσωματώνει ή αναμιγνύει ποιοτικές και ποσοτικές μεθόδους. Απαντά ιστοριογραφικά στην κεντρική ερώτηση που θέτει αρχικά στο άρθρο του «σε ποιο βαθμό, οι ποιοτικές και οι ποσοτικές μέθοδοι συνδυάζονται απλά με τρόπο που χρησιμοποιούμε μεθόδους παρά εγείροντας βασικά ζητήματα για τη φύση της μεθοδολογίας έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες;» (Ibid., 48). Εξετάζει το *κυρίαρχο Παράδειγμα*¹² και, για να ξεδιαλύνει τις πολλαπλές έννοιες και χρήσεις του, τις ταξινομεί στις πιο συνήθεις εκδοχές του στις κοινωνικές επιστήμες (αναφέρει τέσσερις) και επικεντρώνεται στο ζήτημα της μεθοδολογίας έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες αναδεικνύοντας μια εναλλακτική λύση, αυτή της ρεαλιστικής προσέγγισης (pragmatic approach) στη μεθοδολογία.

Η πρώτη εκδοχή της έννοιας του Παραδείγματος που αναφέρει ο Morgan, είναι αυτή των Παραδειγμάτων ως κοσμοθεωριών. Στην εκδοχή αυτή, ο συνδυασμός ποιοτικών και ποσοτικών μεθόδων αναδεικνύει τους πολλούς παράγοντες που εμπλέκονται στις αποφάσεις σχετικά με το τι και πώς μελετάται. Αλλά, καθώς οι κοσμοθεωρίες είναι ευρείες έννοιες, δεν βοηθούν στην κατανόηση του ερωτήματος του συνδυασμού των διαφορετικών μεθόδων. Μπορεί, όπως αναφέρει ως επεξηγηματικό παράδειγμα, ορισμένοι ερευνητές να τονίζουν τα θέματα κοινωνικής αλλαγής και δικαιοσύνης, ενώ άλλοι να επικεντρώνονται στον πειραματισμό ή τη δημιουργία θεωριών στους τομείς εξειδίκευσής τους, έτσι ώστε η άμεση σχέση με την έρευνα να είναι μικρή, είτε στη μία είτε στην άλλη περίπτωση. Η δεύτερη εκδοχή, η περισσότερο διαδεδομένη στις κοινωνικές επιστήμες κατά τον Morgan, είναι αυτή των Παραδειγμάτων ως επιστημολογικών στάσεων με διακριτά συστήματα πεποιθήσεων (όπως κονστρουκτιβισμός ή κριτική θεωρία). Αυτές βασίζονται σε γνωστές θέσεις της φιλοσοφίας της γνώσης και επηρεάζουν τον τρόπο με τον οποίο τίθενται και απαντώνται οι ερευνητικές ερωτήσεις. Καθώς οι προσεγγίσεις που υιοθετούνται είναι περιορισμένες, εστιάζουν στις βαθύτερες υποθέσεις των ερευνητών και μόνο λίγα μπορούν να πουν για τις ουσιαστικές αποφάσεις του τι και πώς μελετάται. Η εκτεταμένη συζήτηση αναφορικά με το συνδυασμό ποιοτικής και ποσοτικής έρευνας που αναπτύχθηκε με την εκδοχή αυτή, έχει φέρει σε αντιπαράθεση με όσους θέτουν το θέμα θεμελιώδους ασυμβατότητάς τους και όσους θεωρούν ότι ο συνδυασμός των μεθόδων δεν παραβιάζει τις αρχές της φιλοσοφίας της γνώσης. Η τρίτη εκδοχή είναι αυτή των Παραδειγμάτων ως κοι-

12. Η έννοια του *Παραδείγματος*, σύμφωνα με πολλές επισημάνσεις (του ίδιου του Kuhn μεταγενέστερα), εμφανίζεται, στο βιβλίο του Kuhn στο οποίο γίνεται αναφορά εντός κειμένου, με περισσότερες σημασίες, παρ'ότι κατέχει τον κεντρικό ρόλο στη διαπραγμάτευσή του. Ο Morgan υιοθετεί την πρωταρχική έννοια που χρησιμοποιεί ο Kuhn, ως το συναινετικό σύνολο πεποιθήσεων και πρακτικών που καθοδηγούν ένα πεδίο επιστημονικών μελετών (science studies, για την έννοια αυτή βλ. παρακάτω εντός κειμένου) τις οποίες διαφοροποιεί από τις κοινωνικές επιστήμες. Θεωρεί, ωστόσο, ότι και στις κοινωνικές επιστήμες χρησιμοποιείται πλέον ο όρος αυτός (Παράδειγμα) και μάλιστα ως κεντρική έννοια για τη μεθοδολογία έρευνας των κοινωνικών επιστημών.

νών πεποιθήσεων σε μια κοινότητα ερευνητών. Δηλαδή, το γεγονός ότι, μεταξύ των μελών μιας περιοχής ειδικότητας ή ενός πεδίου έρευνας υπάρχει συναίνεση σχετικά με ποιες ερωτήσεις έχουν μεγαλύτερη σημασία και ποιες διαδικασίες είναι καταλληλότερες για να απαντηθούν αυτές οι ερωτήσεις. Η εκδοχή αυτή είναι περισσότερο διαδεδομένη στις *επιστημονικές μελέτες* (science studies), δηλαδή αυτές που εξετάζουν την επικοινωνία, την ιστορία, την κοινωνιολογία και την φιλοσοφία της επιστήμης, ενδιαφέρονται για τις διεπιστημονικές περιοχές παραγωγής γνώσης όπου οι επιστημονικές εξειδικεύσεις συσχετίζονται μεταξύ τους και εφαρμόζουν περισσότερες και ποικίλες μεθόδους ανάλυσης, ενώ, αντίθετα, έχει μικρότερη έκταση στις κοινωνικές επιστήμες, σε σύγκριση με την προηγούμενη εκδοχή των Παραδειγμάτων ως επιστημολογικών στάσεων. Για την εκδοχή αυτή, ενώ τις τελευταίες δεκαετίες παρατηρήθηκε αύξηση της νομιμότητας της ποιοτικής έρευνας, πιο πρόσφατες εργασίες φαίνεται ότι επικεντρώνονται στο θέμα του συνδυασμού, ρεαλιστικότερα κατά τον Morgan, ποιοτικών και ποσοτικών μεθόδων. Η τέταρτη και τελευταία εκδοχή των Παραδειγμάτων (paradigms) αντιμετωπίζει ορισμένα παραδείγματα (examples) έργων ως περιπτώσεις-μοντέλα που χρησιμοποιούνται «υποδειγματικά» για το πώς γίνεται η έρευνα σε ένα δεδομένο πεδίο. Ο συνδυασμός των ποιοτικών και ποσοτικών μεθόδων γίνεται σε αυτή τη βάση, δηλαδή της χρήσης των συγκεκριμένων περιπτώσεων για να υποστηριχθεί η παραδειγματοθεσία, για να απεικονιστούν οι γενικές αρχές του έργου και για να χρησιμοποιηθούν οι περισσότερες μέθοδοι. Ο Morgan συμπεραίνει ότι οι παραπάνω εκδοχές, ακριβώς επειδή υιοθετούν την ιεράρχηση από την εξειδίκευση στη γενικότητα, δεν αλληλοαποκλείονται (Ibid.: 50-54). Συνδέει τη θέση του αυτή με τη ρεαλιστική προσέγγιση την οποία θεωρεί ως το νέο Παράδειγμα μετά το Μεταφυσικό Παράδειγμα στις κοινωνικές επιστήμες. Με τη *ρεαλιστική προσέγγιση* (pragmatic approach), θα πρέπει να δοθεί η ίδια προσοχή στη μελέτη της σχέσης μεταξύ μεθοδολογίας και επιστημολογίας όσο και της σχέσης μεταξύ μεθοδολογίας και μεθόδων ώστε η μεθοδολογία να χρησιμοποιηθεί για να συνδεθούν τα θέματα της επιστημολογίας με τα ζητήματα του σχεδιασμού της έρευνας. Ο συνδυασμός ποιοτικών και ποσοτικών μεθόδων οφείλει να βρει τρόπο να υπερβεί το μηχανικό τρόπο απάντησης στις ερευνητικές ερωτήσεις. Σύμφωνα με τον Morgan, η ρεαλιστική προσέγγιση έχει ως πλεονέκτημα την έμφαση που δίνει στη σχέση μεταξύ επιστημολογικών ανησυχιών σχετικά με την φύση της γνώσης που παράγουμε και τις τεχνικές ανησυχίες σχετικά με τις μεθόδους που χρησιμοποιούμε για τη δημιουργία αυτής της γνώσης (Ibid.: 67-73).

Όσον αφορά τον αστικό σχεδιασμό και προγραμματισμό, ο συνδυασμός ή η μίξη μεθόδων εφαρμόζονται συχνά και με διάφορους τρόπους, ωστόσο η σημασιολόγησή τους παραμένει συγκεχυμένη από την άποψη της θεωρητικής δομής της εμπειρικής διερεύνησης των μελετών αυτών και του τρόπου επιλογής των μεθόδων προς συνδυασμό, ενσωμάτωση ή μίξη. Καθώς προνομιακή θέση έχει η θεματολογία σχετικά με τις προσεγγίσεις μεικτών μεθόδων για την ενσωμάτωση του αστικού σχεδιασμού και της οικονομικής αξιολόγησης, οι μέθοδοι που χρησιμοποιούνται στοχεύουν, κατά κύριο λόγο, στον εντοπισμό βέλτιστων λύσεων για τη λήψη αποφάσεων. Έτσι, αυτές προκύπτουν συνήθως από τη συστηματοποίηση πρακτικών

επιχειρησιακής οικονομικής-κοινωνικής έρευνας πεδίου και στατιστικής ανάλυσης και ανάγονται σε συγκεκριμένες τεχνικές, οι οποίες αναπαράγονται με αποτελέσματα διαφορετικών βαθμών αποδοτικότητας. Τέτοιο παράδειγμα είναι η ποιοτική μέλητη σχετικά με τους ενδιαφερόμενους και τους δρώντες και τον προσδιορισμό της εμπλοκής τους στην εφαρμογή ενός προγράμματος ή μιας πολιτικής (stakeholders analysis). Η ανάλυση αυτή, συνήθως, βοηθάει στο σχεδιασμό του έργου σε πρώιμο στάδιο. Ένα άλλο παράδειγμα είναι η πολυκριτήρια ανάλυση (multicriteria analysis), η οποία συμβαδίζει συχνά με την προηγούμενη και η οποία αναφέρεται σε ένα σύνολο τεχνικών συνάρτησης και ιεράρχησης, σε μεγάλο βαθμό με την βοήθεια υπολογιστικού και μαθηματικού προγραμματισμού, για να αντιμετωπίσει επιχειρησιακά τη λήψη αποφάσεων σε περιπτώσεις διαφορετικών και ενδεχομένως αντικρουόμενων στόχων. Αυτού του τύπου οι μέθοδοι και οι υπολογιστικές και προγραμματικές τεχνικές αποτελούν το αντικείμενο μιας σχετικά εκτεταμένης επιστημονικής αρθρογραφίας των τελευταίων ετών, στο πλαίσιο έρευνας που σχετίζεται με μοντέλα βελτιστοποίησης των πρακτικών, των διαδικασιών και των προϊόντων για τη βιώσιμη ανάπτυξη. Οι αρθρογράφοι αποτελούν συνήθως πολυεπιστημονικές ομάδες και οι έρευνες ή οι μελέτες αναφοράς τους προκύπτουν από χρηματοδοτήσεις για κοινοπραξίες ακαδημαϊκών φορέων, μελετητικών γραφείων και επιχειρηματικών, πολιτικών και κοινωνικών εταίρων. Αν και στην περίπτωση του αστικού σχεδιασμού φαίνεται να υπερισχύει η τέταρτη εκδοχή του Morgan, μια εκτενέστερη αφηγηματική ανασκόπηση, κυρίως της επιστημονικής αρθρογραφίας, θα μπορούσε να διακρίνει καλύτερα τις εκδοχές των Παραδειγμάτων μεθοδολογικής έρευνας. Βέβαιο είναι ότι οι επιχειρησιακές οικονομικο-κοινωνικές αναλύσεις και οι αξιολογήσεις βιωσιμότητας (Berta et al., 2016, Cinelli et al, 2014) αποτελούν ένα προνομιακό πεδίο πολυκλαδικών (multidisciplinary) αλλά και διεπιστημονικών (interdisciplinary) και υπερδιεπιστημονικών (transdisciplinary) προσεγγίσεων (Wickson et al., 2006, Sala et al., 2015, Berta et al., 2016). Το πλαίσιο αυτών των ιδιοτήτων της σημερινής επιστημονικής έρευνας, το οποίο πιθανότατα επιδρά και στο επιστημονικό πεδίο του αστικού σχεδιασμού, εξετάστηκε στο συλλογικό βιβλίο περί της νέας παραγωγής της γνώσης (The New Production of Knowledge) στις αρχές της δεκαετίας του 1990 (Gibbons et al., 1994, 2002). Οι θέσεις του βιβλίου αυτού, όπως και το βιβλίο του Kuhn για τη δομή των επιστημονικών επαναστάσεων, επηρέασαν ένα πλατύ επιστημονικό κοινό παρότι δέχθηκαν και αρκετή κριτική. Οι συγγραφείς του υποστηρίζουν ότι η αλλαγή του τρόπου με τον οποίο παράγεται η γνώση εντοπίζεται σε ένα ευρύ φάσμα επιστημονικών και ακαδημαϊκών δραστηριοτήτων και, καθώς αυτή η αλλαγή επιμένει μέσα στο χρόνο, θα πρέπει να θεωρηθεί βάσιμη η διαπίστωσή της. Ως εκ τούτου, η συνεξέλιξη της επιστημονικής παραγωγής με την κοινωνία, η οποία συντελείται με νέο τρόπο, δημιουργεί ένα πλαίσιο υπερδιεπιστημονικό (transdisciplinary) καθώς αίρει τα σύνορα των παλαιότερων επιστημονικών κλάδων, εισάγει μεγαλύτερη ετερογένεια με παραγωγή περισσότερο ετεροαρχική και περισσότερο παροδική (Gibbons et al., 1994, 2002, Nowotny et al., 2003).¹³

13. Σημειώνεται ότι η θέση του βιβλίου (Gibbons et al., 1994, 2002) επανεξηγήθηκε, με νεότερες δημοσιεύσεις των συγγραφέων του, καθώς αυτοί θεώρησαν ότι η κεντρική τους

Με τις παραπάνω αναφορές της εισαγωγικής ανασκόπησης, δεν επιδιώκεται ο προσδιορισμός και η κριτική αξιολόγηση των τάσεων αλλά η ανάδειξη του οντολογικού μεθοδολογικού πεδίου της έρευνας που σχετίζεται με τον αστικό σχεδιασμό και που στο πλαίσιο των εργασιών του έργου δοκιμάστηκε να υποστηριχθεί.

1.3.2 Αστικός σχεδιασμός: πεδίο θεωρητικών και εμπειρικών διερευνήσεων ή κλάδος θεωρίας και πράξης;

Από τη βιβλιογραφική ανασκόπηση καταγράφεται πληθώρα θέσεων και ερμηνειών όσον αφορά τον ορισμό του εκτενέστερου πεδίου *αστικός σχεδιασμός* και την

ιδέα, με τη μεγάλη δημοσιότητα που απέκτησε το βιβλίο, απλοποιήθηκε ριζικά. Τρεις εκ των συγγραφέων, επανερχόμενοι στην εισαγωγή του βιβλίου με σχετικό τους άρθρο, διευκρινίζουν ότι ο μετασχηματισμός περιγράφηκε απλοϊκά ως προς την αποδέσμευση από την ηγεμονία της θεωρητικής ή, εν πάση περιπτώσει, της πειραματικής επιστήμης και υπερκαλύφθηκε από ένα νέο πρότυπο παραγωγής γνώσης, κοινωνικά κατανοημένο, προσανατολισμένο στην εφαρμογή, διεπιστημονικό και το οποίο υπόκειται σε πολλαπλές ευθύνες (Nowotny et al., 2003: 179). Οι συγγραφείς διευκρινίζουν στις νεώτερες δημοσιεύσεις τους ότι αναδεικνύουν την αλλαγή του ερευνητικού περιβάλλοντος ώστε να προκαλέσουν τη συζήτηση με τις πολλαπλές διστάσεις της αλλαγής αυτής. Αυτές συνδέονται με το υπερεθνικό, το εθνικό και το συστημικό επίπεδο προσδιορισμού του, με την υιοθέτηση, σε μεγάλο βαθμό, του από πάνω προς τα κάτω χειρισμού των ερευνητικών προτεραιοτήτων, με τη μεγιστοποίηση της μέριμνας για τους τρόπους χρηματοδότησης της έρευνας που επιφέρουν την εφαρμογή διαδικασιών με περιορισμούς στην κυκλοφορία των ερευνητικών ευρημάτων, με την ανάπτυξη των διαδικασιών αξιολόγησης και τη μεγέθυνση της σημασίας τους στο πλαίσιο της επιστημονικής ευθύνης με πολλαπλασιασμό των διαδικασιών και των εμπλεκόμενων διοίκησης. Σε αυτό το πλαίσιο, η έρευνα που περιγράφεται ως βασική ή ανιδιοτελής, οι συγγραφείς θεωρούν ότι αποτελεί μία «δευτερεύουσα» ενασχόληση ακόμη και στα πανεπιστήμια. Στη διαδικασία θεώρησης της γνώσης όχι πια ως δημόσιου αγαθού αλλά ως πνευματικής διαδικασίας η οποία παράγεται, συσσωρεύεται και διανέμεται εμπορικά όπως άλλα αγαθά και υπηρεσίες, δημιουργείται μια νέα γλώσσα για την εφαρμογή, τη συνάφεια, τη συσχέτιση με το ευρύτερο πλαίσιο, την προσέγγιση και τη μεταφορά της τεχνολογίας και της γνώσης. Η εκτεταμένη παραγωγή αρθρογραφίας και βιβλιογραφίας, σχετικά με αυτή τη νέα γλώσσα της Κοινωνίας της Γνώσης, επιφέρει εμπειρική έρευνα και θεωρητική διαπραγμάτευση, η οποία αυξάνει τελικά την κατανόηση των κυρίαρχων τρόπων επιστημονικής παραγωγής (Nowotny et al., 2003: 184-186). Ο νέος τρόπος γνώσης γεννιέται σε ένα πλαίσιο εφαρμογής, χαρακτηρίζεται από υπερ-διεπιστημονικότητα (trans-disciplinarity), από πολύ μεγαλύτερη ποικιλομορφία τύπων παραγωγής της γνώσης και τύπων γνώσεων που παράγονται, από υψηλό βαθμό αντανακλαστικότητας ώστε οι συνέπειες της νέας γνώσης δεν μπορούν να θεωρηθούν εκτός της ερευνητικής διαδικασίας τόσο για την επιλογή του θέματος και το σχεδιασμό της έρευνας όσο και των τελικών χρήσεών της, ενώ συνδέεται με νέους τρόπους ελέγχου της ποιότητας, καθώς δεν υπάρχει πλέον σταθερή ταξινόμηση κωδικοποιημένων επιστημονικών κλάδων, οι επιστημονικοί κριτές δεν μπορούν να ταυτοποιηθούν αξιόπιστα με συγκεκριμένες περιοχές αξιολόγησης. Επίσης, η εφαρμογή αναγωγικών μορφών ελέγχου ποιότητας δεν μπορούν να εφαρμοστούν στα ευρύτερα πλαίσια της παραγωγής έρευνας που έχουν πολλαπλούς εμπλεκόμενους και υπευθύνους, πολλαπλές ιεραρχίες και διακρίσεις (Nowotny et al., 2003: 184-188). Στη βάση της διαπραγμάτευσής τους, οι συγγραφείς, προτείνουν επανασκόπηση και επανακαθορισμό της εφαρμοσμένης και βασικής έρευνας με μια σειρά προτάσεων που αναπτύσσουν, πέρα από το συγκεκριμένο άρθρο, σε ένα δεύτερο βιβλίο *Rethinking Science* (Nowotny et al., 2003: 190-193).

προσπάθεια οριοθέτησής του μεταξύ των επιστημονικών κλάδων ή των συγγενών του κλάδων, ειδικότερα της αρχιτεκτονικής και της πολεοδομίας. Η ακαδημαϊκή συζήτηση των τελευταίων ετών αφορά κυρίως τη φύση της γνώσης που παράγει ο αστικός σχεδιασμός και οι διερευνήσεις επικεντρώνονται:

➤ στην αποσαφήνιση της θεωρίας και της πρακτικής του αστικού σχεδιασμού (Inam, 2002, Lang, 2005, Marshall, 2012, Carmona, 2014, Dovey and Pafka, 2015),

➤ στην εύρεση του πυρήνα παραγωγής της γνώσης (Lang, 2005, Carmona, 2014) με την εξέταση της ανάπτυξης της θεωρητικής, πρακτικής ή και εμπειρικής βάσης του από την πιθανή εμφάνισή του ως όρου σε ακαδημαϊκό πλαίσιο των ΗΠΑ (Lang, 2005, Palazzo, 2011) και από τις αρχές του ως διακριτού πεδίου θεωρίας και πράξης του σχεδιασμού στις δεκαετίες 1960, 1970 στις ΗΠΑ και Μ. Βρετανία με τους Kevin Lynch, Christofer Alexander, Jane Jacobs, κ.ά. αλλά και της ιστορίας του από τα μέσα του 19ου αιώνα στην Ευρώπη με τον Camillo Sitte και τον Ildefons Cerdà (Marshall, 2012, Dovey and Pafka, 2015),

➤ της εκπαιδευτικής του διάδοσης και υπόστασης ως διακριτής ενότητας προπτυχιακών και μεταπτυχιακών μαθημάτων (Palazzo, 2011),

➤ της υπόστασής του ως κλάδου επιστημονικού, ψευδό-επιστημονικού (Marshall, 2012) ή πρώτο-επιστημονικού (Dovey and Pafka, 2015),

➤ της διεπιστημονικής κατεύθυνσής του υπό το πρίσμα είτε της κριτικής του ως ακαθόριστου αμαλγάματος περισσότερων κλάδων (Inam, 2002) είτε της αξιολόγησής του ως ρεαλιστικού συνδυασμού θεωριών, μεθόδων και τεχνικών περισσότερων και διαφορετικών κλάδων (Moudon, 1992/ 2011).

Όσον αφορά τους κλάδους στους οποίους εκτείνεται ο αστικός σχεδιασμός, όπως και ο συνδυασμός τους, η ανασκόπηση των δημοσιευμάτων αναδεικνύει μια δική του ιστορία. Προγενέστερες θεωρήσεις του αστικού σχεδιασμού τον χαρακτήριζαν ως ένα ακαθόριστο πεδίο που επικαλύπτει, ενοποιώντας, τους συγγενείς κλάδους της αρχιτεκτονικής, της αρχιτεκτονικής τοπίου, του πολεοδομικού προγραμματισμού ή του κλάδου του πολιτικού μηχανικού (Lang, 2005: 394), ενώ οι πιο πρόσφατες εκτείνουν το γνωσιολογικό πεδίο του σε όλες τις ανθρωπιστικές, κοινωνικές και τις φυσικές επιστήμες. Η γνώση που παράγεται στο πεδίο του αστικού σχεδιασμού θεωρείται ευρύτερη από αυτή της αναδυόμενης «*επιστήμης των πόλεων*» και καλύπτει τόσο τις φυσικές όσο και τις κοινωνικές επιστήμες καθώς και τις τέχνες και τις ανθρωπιστικές επιστήμες (Dovey and Pafka, 2015). Αναφέρονται συγκεκριμένα οι κλάδοι της κοινωνιολογίας, της ανθρωπολογίας, της ψυχολογίας, των πολιτικών και οικονομικών επιστημών, της οικολογίας, των φυσικών επιστημών και των επιστημών της υγείας, της αστικής γεωγραφίας και των τεχνών (Carmona, 2014). Ωστόσο δεν είναι τυχαίες αυτές οι διακυμάνσεις των εκτιμήσεων σχετικά με τον αστικό σχεδιασμό, εν προκειμένω της θεωρίας του αστικού σχεδιασμού και τα επιστημολογικά της περιεχόμενα ή την κριτική θεώρησή του. Ενδιαφέρουσες εξηγήσεις, αλλά με διαφορετικές ερμηνείες, δίνουν ο Marshall, από τη μια μεριά, και οι Dovey και Pafka, από την άλλη. Ο πρώτος αναφέρει ότι η επίκριση της θεωρίας του αστικού σχεδιασμού για ασυναρτησία και ανεπάρκεια οφείλεται εν μέρει στο ότι ο αστικός σχεδιασμός δεν στηρίζεται σε

στερεή επιστημονική βάση αλλά σε μη ελεγμένες υποθέσεις και σε μεμονωμένα αποτελέσματα που του προσδίδουν έναν χαρακτήρα, τουλάχιστον εν μέρει, ψευδό-επιστημονικό. Από την εξέταση που κάνει σε τέσσερα πιο γνωστά κείμενα της θεωρίας του αστικού σχεδιασμού, των δεκαετιών 1960 και 1970, συμπεραίνει ότι μολονότι τα κλασικά κείμενα του αστικού σχεδιασμού είναι, λιγότερο ή περισσότερο, επιστημονικά, δεν ενσωματώνονται με επιστημονικό τρόπο στο γνωστικό σώμα του αστικού σχεδιασμού. Ανακύπτει η αναγκαιότητα για περισσότερη εξειδίκευση, για συστηματικότερες επαληθεύσεις και για κριτική αφομοίωση της επιστημονικής γνώσης στη θεωρία του αστικού σχεδιασμού (Marshall, 2012). Οι Dovey και Pafka στη συνέχεια και σε απάντηση στο άρθρο αυτό του Marshall, εξετάζοντας αυτή τη φορά τους κυριότερους θεωρητικούς του αστικού σχεδιασμού, διευρύνοντας το φάσμα με χρονικό ορίζοντα τα μέσα του 19^{ου} αιώνα, θεωρούν ότι ο αστικός σχεδιασμός είναι πρώτο-επιστήμη και όχι ψευδό-επιστήμη. Αναφέρουν ότι το έργο των βασικών θεωρητικών του αστικού σχεδιασμού (Sitte, Cullen, Lynch, Cerdà, Jacobs, Alexander), αν και δεν αποτελεί εμπειρική επιστήμη, βασίζεται σε λεπτομερείς παρατηρήσεις πραγματικών πόλεων. Συμπεραίνουν και πάλι ότι η παραγωγή γνώσης στον αστικό σχεδιασμό εκτείνεται σε όλες τις ανθρωπιστικές, τις κοινωνικές όπως και τις «σκληρές επιστήμες» και πρόκειται συγκεκριμένα για μια ιδιαίτερη, διαγραμματική μορφή κοινωνικής και χωρικής γνώσης καθώς η εμπειρική επιστήμη υπό ελεγχόμενες συνθήκες δεν μπορεί να εφαρμοστεί στην περίπτωση του αστικού σχεδιασμού (Dovey and Pafka, 2015).

Το εύρος, ωστόσο, του αστικού σχεδιασμού δεν οφείλεται μόνο στις ανάγκες των θεωρητικών αναζητήσεων σχετικά με την παραγωγή γνώσης για το σύγχρονο αστικό περιβάλλον και με τη δημοσίευσή τους σε ακαδημαϊκά κείμενα αλλά και στα παραγόμενα έργα και την επαγγελματική πρακτική. Τα προϊόντα αστικού σχεδιασμού ποικίλουν σε είδος: από νέες πόλεις σε τμήματα πόλεων και σε στοιχεία υποδομών πόλεων. Γενικότερα, ο αστικός σχεδιασμός ασχολείται με τη δymόσια κοινωνικο-χωρική πραγματικότητα των ανθρώπινων εγκαταστάσεων και τα στοιχεία που τις προσδιορίζουν (Lang, 2005: 391-395). Μια επακόλουθη υπόθεση είναι ότι ο αστικός σχεδιασμός δεν έχει καθορισμένη κλίμακα εφαρμογής, παρότι επικρατεί η αντίθετη άποψη ότι δηλαδή η κλίμακα αποτελεί έναν τρόπο διαχωρισμού του. Επιπρόσθετα, τα βασικά ερωτήματα που συνοδεύουν τόσο τη θεωρητική όσο και την πρακτική παραγωγή γνώσης, ως προς το πλαίσιο του αστικού σχεδιασμού, είναι σε μεγάλο βαθμό τα ίδια που απασχολούν σήμερα και τους συγγενείς του κλάδους. Τίθεται κατ' επέκταση το ζήτημα της φύσης του και το πώς ο αστικός σχεδιασμός διαχωρίζεται, ως πεδίο διερευνήσεων ή ως επιστημονικός κλάδος. Επαναλαμβάνονται τα ερωτήματα σε ποιο βαθμό διαθέτει επιστημονική βάση και πώς αυτή, υπάρχουσα ή προς ανάπτυξη, διαχωρίζεται versus επικαλύπτεται από αυτήν της πολεοδομίας, του αστικού προγραμματισμού, της αστικής αρχιτεκτονικής, της αρχιτεκτονικής τοπίου ή του περιβαλλοντικού σχεδιασμού κ.τ.λ. Ο Lamprugnani υπενθυμίζει ότι η κατασκευή των πόλεων συνοδευόταν πάντα από θεωρητικό προβληματισμό. Αυτή, μέσα από την οπτική του, δηλαδή της κριτικής της θεωρίας που σταδιακά εξομοιώνεται με τον εμπειρισμό, χάνει την αποδεικτικότητα της και, όλο και περισσότερο, την αξία της για αλήθεια.

Θέτει το ζήτημα τού πότε η αντανάκλαση του θεωρητικού αυτού προβληματισμού για την αστικοποίηση είναι στήριξη ή ακόμη και προσανατολισμός και πότε είναι ένα περιττό φορτίο (Lamprugnani, 2014). Χρησιμοποιεί τον όρο επιστήμη της πολεοδομίας¹⁴ και για την επιχειρηματολογία του ανατρέπει στην ιστοριογραφία των πόλεων και της πολεοδομίας (όπως στους Vitruve και Alberti),¹⁵ αλλά και σε φιλοσοφικά κείμενα (όπως του Nietzsche). Αναφέρει ότι τα γεγονότα, η πραγματικότητα για την επιστήμη της πολεοδομίας, είναι οι πόλεις με τη φυσική τους μορφή και ερωτά τι θα έπρεπε να τεθεί αρχικά στις πειραματικές διερευνήσεις της επιστήμης αυτής: η πόλη, τα πρότυπα, τα σχέδια ή τα κείμενα.

Ο Carmona δίνει έναν αμεσότερο ορισμό του αστικού σχεδιασμού. Τον θεωρεί έναν ανάμικτο/μπάσταρδο κλάδο (*mongrel discipline*) που αντλεί, απ' όπου μπορεί, τις νομιμοποιητικές του θεωρίες στις ρίζες άλλων και διαφορετικών κλάδων ή στις θεωρίες και τις πρακτικές των συγγενών του κλάδων (Carmona, 2014).

Οι παραπάνω επισημάνσεις συγκλίνουν στο ότι ο αστικός σχεδιασμός συνδέεται με την ανάγκη για επιστημονική βάση και πολυ- ή δι-επιστημονική κατεύθυνση των διεργασιών για την παραγωγή των παραγόμενων του. Επομένως, ακολουθεί τις εξελίξεις, στο περιβάλλον της νέας παραγωγής γνώσης, χρησιμοποιώντας θεωρίες μέσα από ποικίλες ερευνητικές διαδρομές και διαφορετικούς επιστημονικούς κλάδους, χωρίς όμως να διαχωρίζεται από τις θεωρητικές παραδόσεις των συγγενών του κλάδων. Το επιχείρημα της παραπάνω ανασκόπησης, σύμφωνα και με την ανασκόπηση των προηγούμενων δύο ενοτήτων του παρόντος υποκεφαλαίου, εισάγει τους όρους για τη συζήτηση που έχει συνέχεια στις εργασίες των επόμενων κεφαλαίων.

1.3.3 Ο συνδυασμός μεθόδων συλλογής και ανάλυσης δεδομένων στο έργο

Για το σχεδιασμό και την υλοποίηση της σειράς μελετών και ερευνών του έργου που έγινε για να υποστηρίξει, όπως σημειώθηκε στην αρχή του Κεφαλαίου 1,

14. Ο όρος *Städtebau* της γερμανικής γλώσσας θα μεταφραζόταν παλαιότερα με τον ελληνικό όρο *πολεοδομία* και τον γαλλικό *urbanisme*. Ωστόσο σήμερα πιθανότατα καλύπτει και τον όρο *αστικός σχεδιασμός*. Κατ'επέκταση, δεν είναι σαφές αν θα έπρεπε να χρησιμοποιηθεί μεταφραστικά ο όρος «επιστήμη της πολεοδομίας» ή «επιστήμη του αστικού σχεδιασμού». Προτίμησα τον πρώτο, καθώς ο Lamprugnani δίνει έμφαση και προτεραιότητα στην εξειδικευμένη επιστημονική διάσταση η οποία συνδέεται με την ιστοριογραφία, τη μνήμη των πόλεων και τις θεωρητικές παραδόσεις της πολεοδομίας.

15. Μία πλευρά της ακαδημαϊκής ενασχόλησης με τον αστικό σχεδιασμό, περισσότερο εκτεταμένη σε προηγούμενες δεκαετίες, τον τοποθετεί ιστοριογραφικά ως αναπόσπαστη συνέχεια της αρχιτεκτονικής της πόλης και της πολεοδομίας.. Θα αναφέρω εδώ το παράδειγμα του Mougntin, ο οποίος θεωρεί τον αστικό σχεδιασμό ως την τέχνη της καλής διάταξης κτιρίων για τη δημιουργία ενοποιημένων συνθέσεων (Mougntin, 1999). Θεωρεί ως σημαντικότερο για τον αστικό σχεδιασμό τον Camillo Sitte, τον συνδέει ωστόσο με την παράδοση της θεωρίας της πολεοδομίας ξεκινώντας με τους Vitruve, Alberti, Serlio, Palladio κ.ά., μη παραλείποντας το μοντέρνο κίνημα στην αρχιτεκτονική με κύριο εκπρόσωπο τον Le Corbusier και καταλείγοντας στους αναλυτικούς των δεκαετιών 1960-1980, όπως οι Alexander, Rossi, Vidler, Krier κ.ά.

τα κύρια παραδοτέα (μετα-ανάλυση και προτάσεις), χρησιμοποιήθηκαν διαφορετικού τύπου ή και μικτά δεδομένα. Αυτά προήλθαν από βάσεις δευτερογενών δεδομένων και από χωρικές και κοινωνικές επιτόπιες καταγραφές και έρευνες του έργου καθώς και άλλων έργων. Χρησιμοποιήθηκαν επίσης περισσότερες μέθοδοι για την οριοθέτηση του αντικειμένου μελέτης, σύμφωνα με τη εξειδικευμένη θεώρηση της κάθε επιμέρους εργασίας και για τη συλλογή των κατάλληλων δεδομένων, και περισσότερες μέθοδοι ανάλυσης των δεδομένων αυτών. Τα αποτελέσματα από τη χρήση των επιλεγμένων μεθόδων συλλογής και ανάλυσης των δεδομένων υπηρετούν περισσότερους στόχους ταυτόχρονα:

- τη συμμετοχή στην ανάπτυξη της επιστημολογικής θέσης όσον αφορά την κοινωνική θεώρηση του αστικού σχεδιασμού,

- τη δοκιμή μιας συνολικής μεθοδολογικής προσέγγισης με διεπιστημονική κατεύθυνση,

- τη συσχέτιση του φυσικού χώρου με τις ιδιότητες και κοινωνικά χαρακτηριστικά των πληθυσμιακών συνόλων αναφοράς, μέσω μελέτης συγκεκριμένων περιπτώσεων δημόσιου αστικού χώρου, και

- τη διαμόρφωση ενός σύνθετου πεδίου για τη διερεύνηση των κοινωνικών επιπτώσεων από τις αλλαγές του χώρου της πόλης και οι οποίες συνδέονται με τις επεμβάσεις αστικού σχεδιασμού, προγραμματισμού και άσκησης πολιτικής.

Η χρήση στο έργο περισσότερων μεθόδων συλλογής και ανάλυσης δεδομένων συνδύασε: 1) μεθοδολογία αλγοριθμικής και περιγραφικής στατιστικής ανάλυσης απογραφικών δεδομένων ώστε να ταυτοποιηθούν οι ομοιότητες, οι διαφορετικότητες και οι ιδιαιτερότητες των δευτερογενών χωρικών ενοτήτων οι οποίες προσδιορίζονται με κοινωνικο-δημογραφικά κριτήρια, για ένα σύνολο χώρων διάσπαρτων εντός του ιστού της πόλης και σχετικών με επεμβάσεις αστικού σχεδιασμού, 2) χωρική ανάλυση, βάσει επιτόπιας καταγραφής των χρήσεων γης σε περιοχές που προσδιορίζονται με χωρικά κριτήρια (τοπολογίας όπως γειτνίαση, συνάφεια) γύρω από επιλεγμένους χώρους αστικής επέμβασης και βάσει περιγραφικής στατιστικής ανάλυσης των χρήσεων γης και των μεταβολών τους μέσα στο χρόνο, και σε συνδυασμό με την κατασκευή σχετικού δείκτη, 3) ποιοτική μελέτη, με μερική χρήση θεματικής ανάλυσης σχετικά με τους ενδιαφερόμενους και τους δρώντες και την ανάλυση των αντιλήψεων και εμπειριών τους σχετικά με την εφαρμογή προγραμμάτων και πολιτικών αστικού σχεδιασμού, 4) κοινωνικο-οικονομική και χωρική ποιοτική μελέτη, συνδυασμένη με ποσοτικές αναλύσεις σχετικά με ομάδα-στόχο δρώντων και με τη λειτουργία συγκεκριμένων δημόσιων χώρων μελέτης περίπτωσης, μετά από τις επεμβάσεις ανάπλησής τους, 5) μετα-ανάλυση για τη συσχέτιση δημογραφικών χαρακτηριστικών ομάδων-στόχων ενδιαφερόμενων και δρώντων στη λειτουργία διαφορετικών τύπων χώρων, περισσότερων πόλεων στην Ευρώπη, με τις παραμέτρους συνολικής λειτουργίας του αστικού ανοικτού δημόσιου χώρου, στην περίπτωση ενός συνόλου ερευνών επιλεγμένων που εκπονήθηκε στη συνέχεια συστηματικής ανασκόπησης. Οι εργασίες, που χρησιμοποιούν τις προαναφερόμενες μεθόδους, παρουσιάζονται στο μεγαλύτερο μέρος τους στα κεφάλαια του παρόντος βιβλίου. Ορισμένες άλλες εργασίες οι οποίες πραγματοποιήθηκαν στο έργο δεν συμπερι-

λήφθηκαν εδώ καθώς δεν υπήρξε πρακτικά η δυνατότητα ολοκλήρωσης της ανά-
 λυσης των δεδομένων. Η συλλογή των δεδομένων τους ολοκληρώθηκε, όπως
 και η ένταξή τους σε βάσεις δεδομένων, ενώ ο έλεγχος, η συνολική επεξεργα-
 σία και αποτίμηση των αποτελεσμάτων δεν ολοκληρώθηκαν. Πρόκειται για την
 έρευνα πεδίου της μελέτης περίπτωσης Δ του έργου αναφορικά με τον επιμήκη
 πράσινο χώρο στο Μοσχάτο (Πίνακας 1-4) και για την εκτεταμένη μελέτη προ-
 εργασίας του έργου σχετικά με τις επεμβάσεις αστικού σχεδιασμού με συλλογή
 στοιχείων για την πόλη της Αθήνας και για επιλεγμένα διεθνή παραδείγματα. Η
 πρώτη εργασία πραγματοποιήθηκε με τη μέθοδο οπτικής παρατήρησης, η οποία
 εκπονήθηκε σε προηγούμενο έργο σχετικά με τη χρήση των φυσικών χώρων
 της Αθήνας (Αβδελίδη, 2007: 34-61). Η δεύτερη εκπονήθηκε στο πλαίσιο του
 παρόντος έργου και αφορά την κατάρτιση ενός καταλόγου-μήτρας καταγραφής
 και ταξινόμησης των επεμβάσεων αστικού σχεδιασμού, ο οποίος συνιστά ένα
 μεθοδολογικό εργαλείο αποθήκευσης πληροφορίας.

Βιβλιογραφία

- Αβδελίδη, Κ. (2010). *Η χωρική εξέλιξη 4 μεγάλων ελληνικών πόλεων*. Κείμενα Εργασίας
 2010/21. Αθήνα: ΕΚΚΕ.
- Αβδελίδη, Κ. (2009). Αστικός φυσικός χώρος και πτυχές της καθημερινότητας στην
 Αθήνα. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 128 Α', 143-174.
- Αβδελίδη, Κ. (2007). *Χρήση φυσικών χώρων Αθήνας –ένας δείκτης ποιότητας ζωής των
 κατοίκων της πόλης*. Εκθεση ερευνητικών αποτελεσμάτων. Αθήνα: Εθνικό Κέντρο
 Κοινωνικών Ερευνών.
- Alexander, C. (1964). *Notes in the synthesis of form*. Cambridge: Harvard University
 Press.
- Avdelidi, K. (2004). Social considerations at the design of open spaces. In M. Nicol-
 opoulou (ed.). *Designing open spaces in the urban environment: a bioclimatic ap-
 proach*. CRES, EU, 42-46.
- Berta, M., Bottero and M. and Ferretti, V. (2016). A mixed methods approach for the
 integration of urban design and economic evaluation: industrial heritage and ur-
 ban regeneration in China. *Environment and Planning B: Urban Analytics and City
 Science*, Sept. 1-53.
- Bryman, A. (2006). Integrating quantitative and qualitative research: how is it done?
Qualitative Research, 6 (1), 97-113.
- Carmona, M. (2014). The place-shaping continuum: A theory of urban design process.
Journal of Urban Design, 19 (1), Routledge, Taylor and Francis Group Ltd, 2-36.
- Choay, F. (1965). *L'urbanisme, utopies et réalités. Une anthologie*. Paris: Éditions du Seu-
 il, Points.
- Cinelli, M., Coles, S.R. and Kirwan, K. (2014). Analysis of the potentials of multi criteria
 decision analysis methods to conduct sustainability assessment. *Ecological Indica-
 tors*, 46, 138-148.

- Dalla Longa, R. (2011). Urban models. In R. Dalla Longa (ed.), *Urban models and public-private partnership* (pp. 7-46). Berlin Heidelberg: Springer-Verlag.
- Dovey, K. and Pafka, E. (2015). The science of urban design?. *Urban Design International*, 21 (1), 257-271.
- Gibbons, M., Limoges, C., Nowotny, H., Schwartzman, S., Scott, P. and Trow, M., 2002 (1994). *The new production of knowledge. The dynamics of science and research in contemporary societies*. London: SAGE Publications.
- Grasso, M. (2010). The need to apply an integrated approach to urban regeneration (exploratory opinion). *Urban regeneration : integrated approach*. Brussels: European Economic and Social Committee, ECO/273 - 7/6/2010.
- IAURIF (2007). *Grands projets urbains en Europe. Conduire le changement dans les métropoles. Les Cahiers de l'Institut d'Aménagement et d'Urbanisme de la Région d'Île-de-France*, No 146-Mars.
- Inam, A. (2002). Meaningful urban design: teleological/catalytic/relevant. *Journal of Urban Design*, 7 (1), 35-58.
- Κάλφας, Β. (1981). Εισαγωγή: Ριζικές ανακατατάξεις στη σύγχρονη αγγλοσαξωνική επιστημολογία: Ο Thomas S. Kuhn και η «στροφή» της δεκαετίας 1960-70. Στο T.S. Kuhn, *Η δομή των επιστημονικών επαναστάσεων* (σελ. 9-47). Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σύγχρονα Θέματα.
- Kuhn, T.S. (1981). *Η δομή των επιστημονικών επαναστάσεων*. Επιμέλεια: Β. Κάλφας. Μετάφραση: Γ. Γεωργακόπουλος, Β. Κάλφας από την αγγλική *The Structure of Scientific Revolutions* 1970 (1962). Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σύγχρονα Θέματα.
- Lampugnani, V.M. (2014). Leitlinie, Gedächtnis oder Selbstzweck?. *Neue Zürcher Zeitung*, 16.5.2014. www.nzz.ch/leitlinie-gedaechtnis-oder-selbstzweck?lang=de&search=1.18303806.
- Lampugnani, V.M. (2012). Gedächtnis und kritische Wissenschaft – Für eine Neugründung der Disziplin Städtebau. *Geographische Revue*, 14 (Heft 1), 53-57.
- Lang, J. (2005). *Urban design. a typology of procedures and products*. Oxford: Architectural Press.
- Marshall, S. (2012). Science, pseudo-science and urban design. *Urban Design International*, 17 (4), 257-271.
- Morgan, D.L. (2007). Paradigms lost and pragmatism regained. methodological implications of combining qualitative and quantitative methods. *Journal Of Mixed Methods Research*, 1 (1), 48-76.
- Moudon, A.V. (2012) (1992). A catholic approach to organizing what urban designers should know (pp. 235-258). In M. Larice, E. Machdonald (eds), *The Urban Design Reader*, London: Routledge.
- Moughtin, C. (1999) (1992). *Urban design: street and square*. Oxford: Architectural Press.
- Nowotny, H., Scott, P. and Gibbons, M. (2003). Introduction. «Mode 2» revisited: The new production of knowledge. *Minerva*, 41, 179-194.
- Panerai, P., Castex, J., Depaule, J.C. and Samuels, I. (2004). *Urban forms, the death and life of the urban block*. Oxford: Architectural Press.
- Palazzo, D. (2011). Pedagogical traditions. In T. Banerjee, A. Loukaitou-Sideris, (eds), *Companion to urban design* (pp. 41-52). London: Routledge.

- Pinson, D. (2015) (2004). Urban planning: an «undisciplined» discipline?. *Futures*, 36 (4) - Special Issue Futures on Transdisciplinarity, 503-513. <https://hal.archives-ouvertes.fr/hal-00789207/document>.
- Qian, Y. (2009). *Policy and practice of urban neighbourhood renewal and regeneration: what can china learn from british experiences?*. Thesis for the degree of Doctor of Philosophy, Heriot-Watt University, School of the Built Environment.
- Sala, S., Ciuffo, B. and Nijkamp, P. (2015). A systemic framework for sustainability assessment. *Ecological Economics*, 119, 314-325.
- Sandelowski, M. (2000). Combining qualitative and quantitative sampling, data collection, and analysis techniques in mixed-method studies. *Research in Nursing and Health*, 23, 246-255.
- Sitte, C. (1953) (1889). *L'arte di costruire le città*, www.architettura.unina2.it/docenti/areaprivata/233/documenti/artedicostruirelecitt%C3%A0.pdf.
- Στεφάνου, Ι., Χατζοπούλου, Α. και Νικολαΐδου, Σ. (1995). *Αστική ανάπτυξη*. Αθήνα: ΤΕΕ.
- Tomas, F. (1995). Projets urbains et projet de ville. La nouvelle culture urbaine a vingt ans. *Les Annales de la recherche urbaine* « Politiques de la ville. Recherches de terrains », 68-69, 135-143.
- Wickson, F., Carew A.L. and Russell A.W., (2006). Transdisciplinary research: characteristics, quandaries and quality. *Futures*, 38, 1046-1059.
- Xerez, R. and Fonseca, J. (2011). Mixing methods in urban research: Exploring city and community social capital. *ISA RC 21 Conference*, July 7-9 2011, Amsterdam, <http://www.rc21.org/conferences/amsterdam2011/edocs/Session%201/RT1-2-Xerez.pdf>, 1-25.

Νομοθεσία

- Εφημερίς της Κυβερνήσεως* (1997). Ν. 2508 Βιώσιμη οικιστική ανάπτυξη των πόλεων και οικισμών της χώρας και άλλες διατάξεις, ΦΕΚ Α 124, 13.6.1997
- Εφημερίς της Κυβερνήσεως* (2008). Απόφαση 6876/4871 Εγκριση του Γενικού Πλαισίου Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης, ΦΕΚ Α 128, 3.7.2008
- Εφημερίς της Κυβερνήσεως* (2014 α). Ν. 4269 Χωρική και πολεοδομική μεταρρύθμιση – Βιώσιμη ανάπτυξη, ΦΕΚ Α 142, 28.6.2014
- Εφημερίς της Κυβερνήσεως* (2014 β). Ν. 4277 Νέο Ρυθμιστικό Σχέδιο Αθήνας-Αττικής και άλλες διατάξεις, ΦΕΚ Α 156, 1.8.2014
- Εφημερίς της Κυβερνήσεως* (2015). Απόφαση 1397 Σχέδιο Ολοκληρωμένης Αστικής Παρέμβασης (ΣΟΑΠ) για το κέντρο της Αθήνας, ΦΕΚ Β 54, 16.1.2015.

Παράρτημα

Οι Περιοχές Μελέτης του έργου Α, Β, Γ, Δ, Ε

Στο έργο επιλέχθηκαν προς μελέτη πέντε περιπτώσεις αστικών περιοχών οι οποίες περιλαμβάνουν μια σειρά δημόσιων χώρων στους οποίους υλοποιήθηκαν επεμβάσεις αστικού σχεδιασμού. Οι περιοχές αυτές βρίσκονται τόσο στην κεντρική περιοχή της Αθήνας όσο και στην προαστιακή της ζώνη. Πρόκειται για χώρους που αναδιαμορφώθηκαν οριστικά με επεμβάσεις αστικού σχεδιασμού κατά την περίοδο μετά την ψήφιση του Ν. 2508/1997 (ΦΕΚ Α' 124/13.6.1997) περί «Βιώσιμης οικιστικής ανάπτυξης των πόλεων και οικισμών της χώρας κ.λπ.». Ο νόμος αυτός θεωρήθηκε έως πρόσφατα πυλώνας του σύγχρονου ελληνικού θεσμικού πλαισίου και σταθμός αναφορικά με τις επεμβάσεις αστικού σχεδιασμού και τις αναπλάσεις του δημόσιου χώρου στο πλαίσιο της βιώσιμης ανάπτυξης των ελληνικών πόλεων. Οι μελέτες περίπτωσης αυτές αναφέρονται σε διαφορετικά είδη δημόσιων κοινόχρηστων και κοινωφελών χώρων (πλατείες, πεζόδρομους, χώρους πρασίνου και πολιτιστικά πάρκα με εμβληματικά κτίρια), σε διαφορετικές διαδικασίες σχεδιασμού και υλοποίησης των έργων (με ανοιχτό, κλειστό, εθνικό ή διεθνές αρχιτεκτονικό διαγωνισμό, δι' αυτεπιστασίας από την τεχνική υπηρεσία του δήμου, με εργολαβία ή ανάθεση από το δήμο), ενώ οι γύρω περιοχές τους έχουν διαφορετικά κοινωνικά, πολεοδομικά χαρακτηριστικά όπως και διαφορετικά χαρακτηριστικά φυσικού περιβάλλοντος. Οι διαδικασίες ανάπλασης για τις περιπτώσεις μελέτης του έργου είναι: αρχιτεκτονικός διαγωνισμός, ανοιχτός, κλειστός, εθνικός, διεθνής (Ομόνοια, Μοναστηράκι, Δ. Αρεοπαγίτου, Μουσείο Ακρόπολης, ΚΠΙΣΝ), δι' αυτεπιστασίας από την τεχνική υπηρεσία του δήμου (Μοσχάτο, Αιγάλεω), εργολαβία (Μοσχάτο), ανάθεση από το δήμο (Κοτζιά, Βαρβάκειος).

Οι πέντε περιοχές μελέτης περιγράφονται με αναφορά στις θεσμοθετημένες ρυθμίσεις αστικού σχεδιασμού σχετικά με τις επιτρεπόμενες χρήσεις γης ανά χώρο επέμβασης αστικού σχεδιασμού και ανά γύρω περιοχή του και γίνεται σύνθεση αυτών ανά περιοχή μελέτης.

Η *Περιοχή Μελέτης Α* περιλαμβάνει τις τέσσερις πλατείες της κεντρικής περιοχής της Αθήνας, γειτονικές αναμεταξύ τους, Ομόνοιας, Εθνικής Αντίστασης-Κοτζιά, Βαρβακείου Αγοράς και Μοναστηρακίου (Πίνακας 1-1). Η *Περιοχή Μελέτης Β* περιλαμβάνει δύο πεζόδρομους που βρίσκονται στη ζώνη ενοποίησης των αρχαιολογικών χώρων της Αθήνας, στην όμορη ζώνη της ευρύτερης περιοχής διεθνούς αρχαιολογικού και πολιτισμικού πάρκου της Αθήνας (Ακρόπολη, Ολυμπείο έως Κεραμεικό, Μουσείο Ακρόπολης και Σύγχρονης Τέχνης) και γειτνιάζει με την παραδοσιακή οικιστική συνοικία της Πλάκας και την παλαιά συνοικία Μακρυγιάννη. Πρόκειται για τη Διονυσίου Αρεοπαγίτου και Στρατηγού Μακρυγιάννη μαζί με το Νέο Μουσείο Ακρόπολης (Πίνακας 1-2). Η *Περιοχή Μελέτης Γ* περιλαμβάνει την πρόσφατη κατασκευή του Κέντρου Πολιτισμού Ίδρυμα-Σταύρος Νιάρχος (ΚΠΙΣΝ) στην έκταση του πρώην Ιππόδρομου Αθήνας και γειτνιάζει με

τον Όρμο Φαλήρου της μητροπολιτικής παραλιακής ζώνης (Πίνακας 1-3). Η *Περιοχή Μελέτης Δ* περιλαμβάνει το επίμηκες παρκάκι, όμορο προς τη σιδηροδρομική γραμμή ΗΣΑΠ Πειραιά προς Αθήνα μεταξύ Λεωφόρου Κηφισού και σταθμό ηλεκτρικού Μοσχάτου και γειτονεύει με τη βιομηχανική περιοχή μεταξύ οδών Θεσσαλονίκης και Πειραιώς (Πίνακας 1-4). Η *Περιοχή Μελέτης Ε* περιλαμβάνει σειρά από κοινόχρηστους χώρους διάσπαρτους εντός αστικού ιστού στην περιοχή του Αγ. Ελευθερίου- Εργατικών Κατοικιών, Κηφισού (Πίνακας 1-5).

Πίνακας 1-1. Επιτρεπόμενες χρήσεις γης για την περιοχή μελέτης Α

	Χώρος επέμβασης	Γύρω περιοχή (αστικής ένταξης)	Χλμ ²	Πληθ.	Κάτ./ χλμ ²
Πλατεία Ομόνοιας	- Αστικό Πράσινο- Ελεύθεροι Χώροι - Πρωτεύουσες αρτηρίες - Δευτερεύουσες αρτηρίες - Κεντρικές Αλειτουργίες - Υπόγειες σταθερές συγκοινωνίες (Μετρό, ΗΣΑΠ) - Κτίρια Μνημεία (Μπάγκειο, Μέγας Αλέξανδρος, Excelsior, Νεοκλασικό τριώροφο μέγαρο, Νέον, Εθνική Τράπεζα)	- Υπερτοπικό Κέντρο Δήμου - Περιοχή κατεξοχήν κεντρικών λειτουργιών (Σταδίου- Φιλελλήνων- Αμαλίας- Βας.Σοφίας- Σέκερη- Σόλωνος- Μπότση- Στουρνάρα- Μάγιερ- Πειραιώς- Σταδίου) - Πολεοδομικό Εμπορικό Κέντρο (Το τρίγωνο του Κλεάνθη Πειραιώς- Σταδίου- Ερμού- Πειραιώς) - Πρόνοια Παιδικός Σταθμός			
Πλατεία Κοτζιά	- Πρωτεύουσα αρτηρία - Δευτερεύουσα αρτηρία - Υπόγειος Χώρος Στάθμευσης ΙΧ - Κεντρικές λειτουργίες - Αρχαιολογικός Χώρος - Κτίρια Μνημεία (Δημαρχείο Αθηνών, Εθνική Τράπεζα, Μέγαρο Μελά)	- Υπερτοπικό Κέντρο Δήμου - Πολεοδομικό Εμπορικό Κέντρο (Το τρίγωνο του Κλεάνθη Πειραιώς-Σταδίου- Ερμού-Πειραιώς) - Συγκοινωνίες			
Πλατεία Βαρβακείου Αγοράς	- Αστικό Πράσινο- Ελεύθεροι Χώροι - Κεντρική Αγορά Αθήνας - Πρωτεύουσα αρτηρία - Κτίρια Μνημεία (Βαρβάκειος Αγορά, Ολυμπιάς)	- Γενική κατοικία - Πολεοδομικό Εμπορικό Κέντρο (Το τρίγωνο του Κλεάνθη Πειραιώς-Σταδίου- Ερμού-Πειραιώς) - Εκπαίδευση Λύκειο-Δημοτικό			
Πλατεία Μοναστηρακίου	- Αστικό Πράσινο- Ελεύθεροι Χώροι - Δευτερεύουσα αρτηρία - Αρχαιολογικός Χώρος - Υπόγεια σταθερή συγκοινωνία (ΗΣΑΠ) - Κτίρια Μνημεία (Παντάνασσα, Σιδηροδρομικός Σταθμός Μοναστηρακίου, Τζαμί Τζισταράκη)	- Γενική κατοικία - Ενιαίο δίκτυο ροής πεζών και δημιουργία ιστού μνημείων, κεντρικών λειτουργιών και ελεύθερων χώρων (Κεραμεικός- Μοναστηράκι, Κεραμεικός- Αδριανού- Ηφαίστου- Μοναστηράκι- Ερμού- Σύνταγμα) - Αρχαιολογικοί Χώροι - Πολεοδομικό Εμπορικό Κέντρο (Το τρίγωνο του Κλεάνθη Πειραιώς- Σταδίου- Ερμού- Πειραιώς) - Αστικό Πράσινο- Ελεύθεροι Χώροι.			
Περιοχή μελέτης Α	Αστικό Πράσινο-Ελεύθεροι Χώροι, Πρωτεύουσες αρτηρίες, Δευτερεύουσες αρτηρίες, Κεντρικές λειτουργίες, Υπόγειες σταθερές συγκοινωνίες, Συγκοινωνίες, Υπόγειος χώρος στάθμευσης, Αρχαιολογικοί χώροι, Κτίρια Μνημεία, Ενιαίο δίκτυο ροής πεζών, Ιστός μνημείων, κεντρικών λειτουργιών και ελεύθερων χώρων, Περιοχή κατ' εξοχή κεντρικών λειτουργιών, Κεντρική Αγορά, Υπερτοπικό Κέντρο Δήμου, Πολεοδομικό εμπορικό κέντρο, Γενική κατοικία, Εκπαίδευση, Πρόνοια, Αξιόλογα κτίρια		2,2	7000	3177,5

Πηγές: Ρυθμιστικό Σχέδιο Αθήνας Ν.1515/1985 άρθρο 15, Νέο Ρυθμιστικό Σχέδιο Αθήνας Ν.2730/99, Έγκριση ΠΠΣ Απόφ. 255/45 2160 ΦΕΚ 80Δ/4.2.1988, Τροποποίηση του ΠΠΣ του Δήμου Αθηναίων Απόφ. 70464/2745 ΦΕΚ 538Δ/27.5.1996, Χάρτης ΠΠΣ (Π1 Γενικού Πολεοδομικού Σχεδίου Αθήνας 1/10000), Γεωχωρική Πύλη ΟΡΣΑ, Αρχαιολογία της πόλης των Αθηνών, Πανόραμα Απογραφικών Δεδομένων ΕΚΚΕ-ΕΛΣΤΑΤ, Επεξεργασία: Κ. Αβδελίδη 2016.

Πίνακας 1-2. Επιτρεπόμενες χρήσεις γης για την περιοχή μελέτης Β

	Χώρος επέμβασης	Γύρω περιοχή (αστικής ένταξης)	Χλμ ²	Πληθ.	Κάτ./ χλμ ²
Πεζόδρομος Διονυσίου Αρεοπαγίτου	- Ροή πεζών - Κεντρικές λειτουργίες - Κτίρια Μνημεία (Πολυκατοικία Μεσοπολέμου, Μικρή πολυκατοικία	- Πεζόδρομος που αρχίζει από Κεραμεικό: Θεσσαλονίκης- Επταχάλκου- Αποστόλου Παύλου-Δ. Αρεοπαγίτου έως Ναό Ολυμπίου Διός. - Ενιαίο δίκτυο ροής πεζών και δημιουργία ιστού μνημείων, κεντρικών λειτουργιών και ελεύθερων χώρων (Φιλοπάππου- Διονυσίου Αρεοπαγίτου-Ολυμπείο-Βυζαντινό Μουσείο-Πολιτιστικό Άλσος-Εθνική Πανακοθήκη-Πλατεία Μαδρίτης-Άλσος Συγγρού- Πανεπιστημιούπολη-Υμηττός) - Γενική κατοικία - Αρχαιολογικοί Χώροι - Αστικό Πράσινο- Ελεύθεροι Χώροι (Ενοποίηση αρχαιολογικών Χώρων και πρασίνου) - Μουσεία - Εκπαίδευση Λύκειο- Γυμνάσιο- Δημοτικό- Νηπιαγωγείο -Τουριστικό μέσο μεταφοράς			
Πεζόδρομος Στρατιγού Μακρυγιάννη	- Ροή πεζών - Κεντρικές λειτουργίες - Κτίρια Μνημεία (Μουσείο Ακρόπολης, Μουσείο -Στρατιωτικό Νοσοκομείο Μακρυγιάννη), Οικία Ηρ. Ισιδωρίδου,	- Ενιαίο δίκτυο ροής πεζών και δημιουργία ιστού μνημείων, κεντρικών λειτουργιών και ελεύθερων χώρων - Γενική Κατοικία - Αρχαιολογικοί Χώροι - Αστικό Πράσινο- Ελεύθεροι Χώροι (Ενοποίηση αρχαιολογικών Χώρων και πρασίνου) - Μουσεία - Εκπαίδευση Λύκειο- Γυμνάσιο- Δημοτικό- Νηπιαγωγείο - Αττικό Μετρό			
Περιοχή μελέτης Β	Δίκτυο ροής πεζών, Μνημεία, κεντρικές λειτουργίες και ελεύθεροι χώροι, Γενική κατοικία, Αρχαιολογικοί Χώροι, Αστικό Πράσινο- Ελεύθεροι Χώροι, Μουσεία, Εκπαίδευση Λύκειο-Γυμνάσιο- Δημοτικό- Νηπιαγωγείο, Σταθμός σταθερής συγκοινωνίας Αττικό Μετρό, Αξιόλογα κτίρια.		0,82	2000	2442,0

Πηγές: Ρυθμιστικό Σχέδιο Αθήνας Ν.1515/1985 άρθρο 15, Νέο Ρυθμιστικό Σχέδιο Αθήνας Ν.2730/99, Έγκριση ΠΠΣ Απόφ. 255/45 2160 ΦΕΚ 80Δ/4.2.1988, Τροποποίηση του ΠΠΣ του Δήμου Αθηναίων Απόφ. 70464/2745 ΦΕΚ 538Δ/27.5.1996, ΠΙ Γενικού Πολεοδομικού Σχεδίου Αθήνας 1/10000, Γεωχωρική Πύλη ΟΡΣΑ, Αρχαιολογία της πόλης των Αθηνών, Πανόραμα Απογραφικών Δεδομένων ΕΚΚΕ-ΕΛΣΤΣΤ. Επεξεργασία: Κ. Αβδελίδη, 2016.

Πίνακας 1-3. Επιτρεπόμενες χρήσεις για την περιοχή μελέτης C

	Χώρος επέμβασης	Γύρω περιοχή (αστικής ένταξης)	Χλμ ²	Πληθ.	Κάτ./ χλμ ²
Κέντρο Πολιτισμού Ιδρύματος Σταύρου Νιάρχου	- Ιδιαίτερες χρήσεις υπερτοπικού πόλου πολιτισμού, αθλητισμού και αναψυχής, περιλαμβάνονται: (α) υπερτοπικό πολιτιστικό πάρκο ΚΠΙΣΝ, με τις νέες κτιριακές εγκαταστάσεις της Εθνικής Βιβλιοθήκης της Ελλάδος ΕΒΕ, τις νέες κτιριακές εγκαταστάσεις της Εθνικής Λυρικής Σκηνής ΕΛΣ, το πάρκο πρασίνου με χαρακτήρα εκπαιδευτικό, πολιτιστικό και αναψυχής και β) Δημοτικό Πάρκο Αθλητικών Χώρων.	- Γενική κατοικία - Πολεοδομικό Κέντρο Δήμου (Λεωφόρος Συγγρού) - Κέντρο γειτονιάς - Λεωφόροι ταχείας κυκλοφορίας (ΕΟ91 - - Λεωφόρος; Ανδρέα Συγγρού, Λεωφόρος Ποσειδώνος) - Δευτερεύουσες αρτηρίες (Οδός Αιγέως-Ευριπίδου-Λάμπρου Κατσώνη Ποσειδώνος) - Αστικό Πράσινο-Ελεύθεροι Χώροι - Εκπαίδευση (Δημοτικό, Νηπιαγωγείο, Παιδικός Σταθμός) - Μητροπολιτικό Πάρκο με εγκαταστάσεις αναψυχής, αθλητισμού και πολιτιστικών εκδηλώσεων (ΕΣΟΑΠ-Ειδικό Σχέδιο Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης Φαληρικού Όρμου) - Περίθαλψη (Κέντρο Υγείας Ωνάσειο) Αξιόλογα κτίρια.			
Περιοχή μελέτης C	Υπερτοπικό πολιτιστικό πάρκο, Δημοτικό Πάρκο-Αθλητικοί χώροι, Γενική Κατοικία, Κέντρο Δήμου, Τοπικό Κέντρο Γειτονιάς, Ταχείς Λεωφόροι, Δευτερεύουσες Αρτηρίες, Αστικό Πράσινο-Ελεύθεροι Χώροι, Εκπαίδευση Δημοτικό-Νηπιαγωγείο-Παιδικός Σταθμός, Μητροπολιτικό Πάρκο με εγκαταστάσεις αναψυχής, αθλητισμού και πολιτιστικών λειτουργιών, Περίθαλψη, Αξιόλογα κτίρια.		1,01	7000	6930,7

Πηγές: Ρυθμιστικό Σχέδιο Αθήνας Ν.1515/1985 άρθρο 15, Νέο Ρυθμιστικό Σχέδιο Αθήνας Ν.2730/99, Έγκριση ΠΠΣ Απόφ. 42388/2160 ΦΕΚ 369Δ/8.6.1989, Έγκριση ΠΠΣ Απόφ. 81985/5535 ΦΕΚ 1130Δ/16.9.1993, Τροποποίηση ΠΠΣ Απόφ.7351 ΦΕΚ 192Δ/13.3.2006, Χώρος Ιππόδρομου άρθρο 22 του Ν.3342/2005 ΦΕΚ 131Α/6.6.2005, Ν.2912/2001, ΕΣΟΑΠ ΠΔ 22/26.3.2002 ΦΕΚ 233Δ/, Ν.3785/6.8.2009 ΦΕΚ 138Α/7.8.2009, Π1 Γενικού Πολεοδομικού Σχεδίου Καλλιθέας 1/10000, Γεωχωρική Πύλη ΟΡΣΑ, Αρχαιολογία της πόλης των Αθηνών. Επεξεργασία: Κ. Αβδελίδη 2016.

Πίνακας 1-4. Επιτρεπόμενες χρήσεις για την περιοχή μελέτης D

	Χώρος ανάπλασης	Γύρω περιοχή (αστικής ένταξης)	Χλμ ²	Πληθ.	Κάτ./ χλμ ²
Πάρκο οδού Θεσσαλο- νίκης στο Μοσχάτο	- Αστικό Πράσινο - Ελεύθεροι Χώροι	- Γενική Κατοικία - ΒΙΠΑ (Βιομηχανικό Πάρκο) - Εκπαίδευση - Αστικό Πράσινο- Ελεύθεροι Χώροι - Λεωφόροι ταχείας κυκλοφορίας (Α1, Ε056) - Σιδηροδρομική γραμμή (ΗΣΑΠ) - Αθλητισμός - Πολεοδομικό Κέντρο Δήμου - Κέντρο Γειτονιάς			
Περιοχή μελέτης D	Αστικό Πράσινο-Ελεύθεροι Χώροι, Γενική κατοικία, Βιομηχανικό Πάρκο, Εκπαίδευση, Λεωφόροι ταχείας κυκλοφορίας, Υπέργεια σταθερή συγκοινωνία-σιδηροδρομική γραμμή ΗΡΑΠ, Αθλητισμός, Πολεοδομικό Κέντρο, Κέντρο Γειτονιάς		1,56	9000	5758,2

Πηγές: Ρυθμιστικό Σχέδιο Αθήνας Ν.1515/1985 άρθρο 15, Νέο Ρυθμιστικό Σχέδιο Αθήνας Ν.2730/99, Έγκριση ΓΠΣ Απόφ. 30793/1597 ΦΕΚ 386Δ/2.6.1988, Τροποποίηση ΓΠΣ Απόφ.45835 ΦΕΚ 1063Δ/12.11.2004, Π1 Γενικού Πολεοδομικού Σχεδίου Μοσχάτου 1/10000, Γεωχωρική Πύλη ΟΡΣΑ, Πανόραμα Απογραφικών Δεδομένων ΕΚΚΕ-ΕΛΣΤΑΤ. Επεξεργασία: Κ. Αβδελίδη, 2016.

Πίνακας 1-5. Επιτρεπόμενες χρήσεις για την περιοχή μελέτης Ε

	Χώρος ανάπλασης	Γύρω περιοχή (αστικής ένταξης)	Χλμ ²	Πληθ.	Κάτ./ χλμ ²
Δημόσιοι Χώροι περιοχής Αγ. Ελευθερίου στο Αιγάλεω	- Αστικό Πράσινο - Ελεύθεροι Χώροι - Πεζόδρομοι - Πολεοδομικό Κέντρο Δήμου	- Αμιγής Κατοικία - Γενική Κατοικία - Εργατικές Κατοικίες, Προσφυγικές Κατοικίες - Πολεοδομικό Κέντρο Δήμου - Υπόγεια σταθερή συγκοινωνία (Μετρό) - Συγκοινωνία - Λεωφόροι ταχείας κυκλοφορίας (Α1, Λ. Αθηνών) - Πρωτεύουσες αρτηρίες (Θηβών, Πέτρου Ράλλη) - Αθλητισμός - Εκπαίδευση (Τεχνολογικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα Πειραιά, Λύκειο-Γυμνάσιο-Δημοτικό-Νηπιαγωγείο) - Πρόνοια - Κοινωφελείς Εγκαταστάσεις - Περιοχές Β (ΙΚΕΑ, Αθηναϊκή Ζυθοποιία) - ΒΙΠΑ			
Περιοχή μελέτης Ε	Αστικό Πράσινο-Ελεύθεροι Χώροι, Πεζόδρομοι, Πολεοδομικό Κέντρο Δήμου, Αμιγής και Γενική Κατοικία (Εργατικές και προσφυγικές κατοικίες), Υπόγεια σταθερή συγκοινωνία (Μετρό), Συγκοινωνία με λεωφορεία, Λεωφόρο ταχείας κυκλοφορίας, Πρωτεύουσες αρτηρίες, Αθλητισμός, Εκπαίδευση (Τεχνολογικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα Πειραιά, Λύκειο-Γυμνάσιο-Δημοτικό-Νηπιαγωγείο, Πρόνοια, Κοινωφελείς Εγκαταστάσεις, Περιοχές Β (ΙΚΕΑ, Αθηναϊκή Ζυθοποιία), Βιομηχανία-Βιοτεχνία ΒΙΠΑ.		1,96	13000	6639,4

Πηγές: Ρυθμιστικό Σχέδιο Αθήνας Ν.1515/1985 άρθρο 15, Νέο Ρυθμιστικό Σχέδιο Αθήνας Ν.2730/99, Έγκριση ΠΠΣ Απόφ. 14968/471 ΦΕΚ 205Δ/8.3.1988, Τροποποίηση ΠΠΣ Απόφ.5132/1013 ΦΕΚ 240Δ/16.3.1994, Π1 Γενικού Πολεοδομικού Σχεδίου Αιγάλεω 1/10000, Γεωχωρική Πύλη ΟΡΣΑ, Αρχαιολογία της πόλης των Αθηνών, Πανόραμα Απογραφικών Δεδομένων ΕΚΚΕ-ΕΛΣΤΑΤ. Επεξεργασία: Κ. Αβδελίδη, 2016.